

चांदोबा

मार्च १९७५

चिमणी

[१९]

“दुसऱ्या दिवशी कोळ्यांनी उबक्यात जाळे टाकून त्यात होते नव्हते ते सर्व मासे धरून वेले. प्रत्युत्पन्नमती मेल्या-सारखा पडून राहिला. कोळ्यांनी विचार केला तो मेल्या असावा, किनाऱ्यावर काढून ठेवून वरलेले मेल्यानंतर त्याच्याबरोबर त्यालादेखील उचलून नेऊ. त्याप्रमाणे किनाऱ्यावर ठेवताच प्रत्युत्पन्नमती चटविशी उडी मारून पाण्यात धारला. यद्धविष्यती जाळघातच तडफडत पडून राहिला. कोळी त्याला इतर माशांबरोबर घेऊन गेले.”

बायकोने सांगितलेली ती गोष्ट ऐकून नर म्हणाला—“मी यद्धविष्यतीसारखा आहे असे वाटले होय जुला? मी प्रथमच सर्व विचार करून युक्त्या करतो आणि आपल्या कामात यशस्वी होतो.”

तेव्हा मादीने समुद्र किनाऱ्यावर अंडी घातली.

मादीने समुद्रकाठी अंडी घातली त्या आधी नवराबायकोने जे बोलणे झाले होते सर्व समुद्राने ऐकले होते. “या नर टिटवीला सर्व नंतरवलाच पाहिजे!” अशा समुद्राने विचार केला.

दुसऱ्या दिवशी टिटवीचे जोडपे बाऱ्याच्या झोपार्या निघून गेल्यावर समुद्राच्या काटेने सर्व अंडी ओढून घेतली. पक्षी परतले तेव्हा तेथे एकही अंडे नव्हते.

मादी नराला म्हणाली—“पहा, आपल्या अंड्यांचे काय झाले ते. तू यद्धविष्यती सारखाच मागून हे संकट ओढवून घेतलेस. पोटाच्या पोराना गमावून जगण्यापेक्षा आगीत उडी टाकून जीव देते!”

“तू अशी चाई करून जिवाचे बरेवाईट करून घेऊ नकोस. मी हा समुद्र वाळवून टाकून याला आपला तडाखा दाखवितो. पहा तर!” नर म्हणाला.

“ज्वाला विद्रविष्याच्या भयानात पक्ष वाळून घेणाऱ्या अमरासारख्याच या यत्ना आहेत.” मादी म्हणाली.

“मी आपल्या चोचीने समुद्रातले सर्व पाणी पिऊन याला कोरडी वाळू करून दाखवितो. पहात रहा.” नर म्हणाला.

“दुसऱ्या चोचीत भरणार तो एक पाण्याचा थेंबच ना? गांवा, सिमू नदी-सारख्या सहा सतत नवा आणि पंचाहृत्तर हजार उपनद्या ज्या समुद्रात सतत पडत असतात अशा समुद्राला तू कसा काय अडबणार?” मादी म्हणाली.

“हे सर्व हुताश झाल्यासारखे कशाचा बोलले आहेस? मनाचा दृढनिश्चय करून खंदीरपणे काय केले तर अशक्य असे काही ना जगात आहे का?” नराने विचारले.

“निदान इतर सर्व पक्षांशी मदत तरी माग. एकाच्या हातून न होणारी कामे वार चोघांच्या हातून पुरी होतात. एका बारीकसा धाग्याने हुत्तीला बांधता येत नाही. परंतु धेकडो धाग्याच्या दोरखंडाने नचोस्मन हुत्तीला बांधता येते. सुतार पक्षी, चिमणी, बेडूक आणि अमरीने ऐक्य करून

हुत्तीची छोड मोडली होती माहिती आहे का?” मादी म्हणाली.

“ऐकू दे तरी ती गोष्ट!” नर म्हणाला. तेव्हा मादी घोष्ट सांगू लागली.

चिमणी व हत्ती

एका अरण्यात एका झाडाच्या फांदीवर बसले जांभून एक चिमणीचे जोडपे रहात असे. मादीने नुकतीच अंडी घातली होती. दुसऱ्या दिवशी एका हुत्तीने कुपारचे कडक ऊन सहन न झाल्यामुळे त्या झाडाच्या सावलीत उभा राहून स्वभावानुसार खोदने डोक्यावरची फांदी धरून बसली. त्याच फांदीवर चिमणीचे बसले होते. सर्व अंडी जमिनीवर वादळून फुटली.

अंघी फुटून गेल्यामुळे माझी भोड-
मोठयाने ओरडून रडू लागली. तिचे ते
ओरडणे ऐकून तिच्या बेशारच्या झाडा-
वरची सुतारपक्षीण चवकशीला आली
आणि तिला रडण्याचे कारण विचारून
म्हणाली-“अग बेबे! रडून काय मिळणार
आहे? जे प्रशासन असतात ते गेलेल्याचा
शोक करीत बसत नाहीत. गेलेल्यासाठी
शोक करीत बसल्याने दुप्पट त्रास होतो.
स्वतः वांछण्याचा प्रयत्न करावाच लागतो.”

ते ऐकून निमणी म्हणाली-“तू म्हणतेस
ते खरे आहे न. परंतु हा दुष्ट हत्ती फारच
वाई! वाला नद बडला आहे. म्हणून
याने माझ्या मूळंना ठार केले. तू माझी
छरी रखी मैत्रीण असशील तर या
महोत्सव हत्तीला कसे ठार करायलावे
याचा विचार करून द्याय.”

“आपल्याला आपत्काळी मदत करतो
तोच छरा मित्र. आपली स्थिती चांगली
नसते तेव्हा पुष्कळ मित्र गोळा होतात.
परंतु चांगली स्थिती नसते तेव्हा मदतीला

बंदू! आवला घालतो तोच बाप आणि
विश्वास करतो तोच मित्र. सुखी करते
तोच बायको. माझी मैत्री कशी आहे हे
मी तुला लवकरच दाखविते. वीणारच
नाचाची माझी एक भ्रमर मैत्रीण आहे
तिला बोलावून आणते. हत्तीला ठार
करण्याचा उपाय ती सांगेल.” सुतार पक्षीण
म्हणाली.

चिमणीलाबरोबर घेऊन सुतार पक्षीण
आपल्या भ्रमर मैत्रीणीकडे गेली आणि
चिमणीवर झालेल्या अत्याचाराची गोष्ट
सांगून म्हणाली-“या हत्तीला ठार कर-
ण्याचा उपाय तुच सांगितला पाहिजेस.”

“अरे रे, निवारी! हिला इतका दाब
झाला का? नेमवून नाचाचा बंदूक माळा
एक चांगला मित्र आहे. त्याचा मुद्दा
सल्ला घेऊ या. हिलीची सज्जन, राजनीती
कुशल अशा विद्वानांचा सल्ला घेऊन
केलेल्या कामात यश मिळते असे सांगतात.”
भ्रमरी म्हणाली.

तिळग्या बहिणी

[७]

[रात्रीच्या वेळी अरण्यात एका झाडावर उदयन व संभ्राकुमार कोपले असता कावभर
लांब दाडी असलेल्या व डीवघर उंचीच्या आपल्याने त्यांना बंदी करून घेऊन आपल्या
घरी नेले. तिथीच आपल्या मावांना शोधित त्या वरात पीचला आणि त्याचा
दाडीवाल्याच्या गळपातल्या हाराचे आणि प्रत्येक गुपित धोडे धोडे कळले. पुढे-]

संभ्राकुमाराला व निधीषला दिवसां मुळीच
विसत नव्हतेच. त्यांत त्या दाडीवाल्याने
त्यांच्यावर कसले तरी भस्म टाकले आणि
ते पटवोव दोघे अदृश्य झाले. त्याच बरो-
वर सर्व जणही त्यांच्या दृष्टीआड झाले.
त्यामुळे त्यांना उदयन वीतभर उंचीचा
झाल्याचे आणि झाटेवर चोरत पडलेला तो
दाडीवाला सामान्य मनुष्य झाल्याचे कळा-
यला काही मार्ग नव्हता. दाडीवाला केव्हा

ओपून उठतो आणि कायकाय आणखी
करतो या विचाराने ते धोडे घाबरल्या-
सारखे झाले होते. त्याशिवाय त्यांच्या
भोठभा भावावर काही दुसरे संकट घर
माले नसेल ना ही काळजी वाटत होती.
दाडीवाल्याचे गुपित कळले बाबद्दल
आणि त्याने आपल्याला फसविण्याऐवजी
आपणच त्याला फसवून त्याच्या सारखे
झालो बाबद्दल उदयनला आनंद वाटत

होता. त्या बातवाच्या शरत तो आपल्या भावांची गोष्ट पार विसरून गेला. आता त्याला त्याच्या शिशातल्या भस्मांशिवाय काही दिसत नव्हते. या भस्मांचा व अंजनाचा उपयोग कशासाठी वरे होऊ शकेल, या गोष्टीचा विचार करीत असता त्याला त्याच्या भावांची आठवण झाली. त्याने इकडे तिकडे नजर फिरवून पाहिली, परंतु ते कोठे दिसणार त्याला ?

आता मात्र त्याला काही सुचनास झाले. काय करावे या विचारात बसता एकाएकी तो बाढीवाळा उठून बसला आणि त्याला सभोर अगवी त्याच्यासारखाच गिह्या बाढीवाला दिसला. तत्क्षण त्याच्या सवें कक्षात

गुपित बाहेर पडले, हे कळल्या इतका तो मनकीच हुशार होता. आपले गुपित बाहेर पडलेले पाहून मनात तो बेचैन झाला होता व त्याला रागही आला होता. तरी त्याने ते बाहेर न दर्शवित अगवी सहजपणे तो हल्लेखू उदयनच्याजवळ येत म्हणाला- "तुम्ही कोण मला माहीत नाही, पण आता आमचेही गुरू माझे गुपित इतक्या सहजी पदरात पाडून घेणारा तुमच्या व्यतिरिक्त कुठरा कोणी मी ज्ञान्या आयुष्यात पाहिला नाही. मी खरोखरच तुमच्या सारख्यांची भेट झाल्याबद्दल स्वतःच्या भाग्याची वाखाणणीच करतो आहे. परंतु तुम्हांला पापासून काही विशेष फायदा होईल असे मात्र नाही मला वाटत. तुम्ही इकडे कशासाठी आलात हे सांगू शकल्यास मी ते काम एका क्षणापासि करून देऊ शकेंन. मी असतां तुम्हांला कोणालाही कष्ट करण्याचे कारण नाही." असे म्हणत अनेक प्रलोभने देत व भुलावण्या दाखवीत उदयनच्या गळ्यातल्या हार परत मिळविण्यासाठी त्याने अनेक युक्त्या करून पाहिल्या.

परंतु उदयन इतक्या सहजी त्याच्या बोलण्यात फसण्या इतक्या भीळा नव्हता. म्हणाला- "प्रथम तू माझ्या भावांना कोठे

इतर गोष्टी बोलू !"

"मी नाही कोठे छपवून ठेवले, येथेच तर जाहेत ते." तो म्हणाला. उदयनला वाटले की तो आपली काही खबाही करीत असावा. म्हणून तो त्याला दटावीत म्हणाला- "सका तू फसवितोस ? माझ्याजवळ तुझ्या या गमजा बालगार नाहीत !" तेव्हां तो स्मित कडन म्हणाला- "तुझ्या माझ्या शिशातल्या डबीतले काळं जसम तेव्हा पोडे टाक !" असे म्हणत बाढीवाल्याने उदयनच्या भावांना अदृश्य करून ठेवले होते ती जागा दाखविली. त्या जागी उदयनने ते काळे भस्म टाकल्याबरोबर निशोष आणि संख्याकुमार त्याला दिसले.

नंतर उदयन म्हणाला- "हे झालं. आता माझा हात पुन्हा कसा येईल ते सांग !"

"त्यालासुद्धा एक बोपध जाहे व ते तुझ्याजवळ आहे. पहा, तुझ्या उजव्या शिशात हिरव्या मलमाची एक डबी आहे. ते मलम आपल्या बोटाचा हाताला लाव." बाढीवाला म्हणाला.

उदयनने त्याप्रमाणे केल्यावर त्याचा हात पहिल्यासारखा झाला.

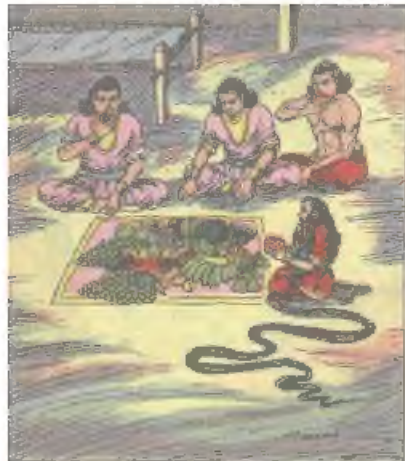
अशा उद्देगमला तो बाढीवाळा आपले सर्व गुपित सांगू नकोल असे वाटू लागले. प्रथम त्याच्या शिशातले पांढरे भस्म आणि

तांबडे मलम कोणत्या कामाचे आहे, हे कळले तर नरे होईल असे वाटले. म्हणून त्याने ते भस्म व जसम बाढीवाल्याला दाखवून विचारले- "मग, यांचा काय उपयोग ?"

बाढीवाला हंसत मुखाने म्हणाला- "एवढेदेखील कळलं नाही का तुला ? तुझ्या दोघां भावांना मी अदृश्य केले हे या पांढऱ्या भस्मानेच आणि तुझा हात बोटा झाला तो या तांबड्या मलमानेच." असे सांगून त्याने आपले सारे गुपित उघडे केले.

"मग हा पंचा कशाका ?" उदयनने त्याला विचारले.

वेळी दिसते हे सविस्तर सांगितले.

सर्व एकून घेतल्यावर तो दाडीवाला म्हणाला—“अस्मं होय?” ती तिघांना कधी सामान्य दृष्टी येईल हे सांगतो. परंतु त्या पूर्वी तू तेवढा हार भाक्षा मला परत कर!”

परंतु उदयन तेवढा चोळा नव्हता, कारण तो दाडीवाला तो मंत्रवलेला हार नसताना जेवढा तन्म व आर्चनी झाला होता, तेव्हा हार हातात आल्यावर तो होऊन तिघांना जिवंत सोडणार नाही, हे जोळबुध उदयन त्याला म्हणाला—

“आजोबा! आम्हांला दृष्टी यायला कोणता तो लपाम सांगा. ही आमची शेवटची मागणी आहे. जेथून मस्त्रिमेकडे सुमारे वहा मलावर एक मुद्दा आहे. त्या मुद्देत आम्ही तुमचा हार ठेवून जातो. तुम्ही तो घेऊन जा.”

तो हार म्हणजे त्याला प्राणदायासारखे होते. म्हणून तो दाडीवाला त्या गोष्टीस कबूल झाला.

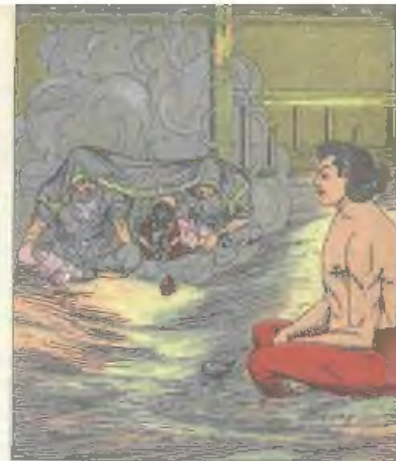
इतक्यात विशीष व संघाकुमार उठून उदयनच्याजवळ येऊन म्हणाले—“दादा! वापण वाण्या हातात सापडल्यापासून काही झाल्ले प्याले नाही. पोटात कावळे कोकळ लागले आहेत. त्या पंचाचे ते गुपित शर की कोट एकदा पाहू या तरी!”

सुचालला हवी होती. परंतु घाकटया भावडांनी सुचविल्याबरोबर उदयनने निर- निराळ्या फळांची इच्छा करून तो पंचा पसरला मात्र ताजी लक्ष्मीसम फळे पंचा- वर दिसू लागली. उदयनने काही फळे स्वतः आणि त्याच्या भावडांनी खाल्ली, परंतु आश्चर्य म्हणजे पुन्हा पंचा फळांनी भरलेला दिसला. म्हणून तो दाडीवाला किती का दुष्ट असेना उदयनने औदार्य दाखवून त्यालादेखील फळे खायला दिली.

पोट भरल्यावर उदयनने तो पंचा धडी करून खिचात ठेवून विला आणि त्या दाडीवाल्याला विचारले आता सांगता का पुन्हा दृष्टी यायला याचा कसा उपयोग करायचा तो? दृष्टी आल्याबरोबर आम्ही आपल्या वाटेने निघून जाऊ.”

तो दाडीवाला म्हणाला—“आपल्या जवळच्या तांबड्या मलमाची एक गोळी करून ती या रेशात गुंडाळून बाळ. त्यातून घुराचे छोट थेंबे लागतील. तेव्हा तुम्ही तिघांनी हा पंचा तोंडावर पोचून त्या मलमाची धुरी डोळ्यांना लागेल वशी प्या. तुम्हांला रात्र दिवस छान दिसू लागेल.”

उदयनने लाल मलमाची एक गोळी करून ती त्या रेशात गुंडाळली. परंतु ती पेटचायची कशी, हा प्रश्न होताच.

उदयन या विचारात असता त्या दाडी- वाल्याने दोन शारणोट्यांनी रेशात गुंडाळ- लेल्या त्या गोळीवर ठिणव्या पाडल्याबरोबर घुराचे छोट बाहेर थेंबे लागले. उदयनने आपल्या दोघां भावांना जवळ बसवून तिघांच्या डोक्यावर तो पंचा टाकला.

पांच मिनिटांनी तिघांनी पंचा काढला. तिघांच्या डोळ्यांतून शण्याच्या बारा थेंबे होत्या. थोड्या वेळाने कोळे कोरडे झाले.

परंतु आश्चर्य असे की चांगली दृष्टी यावी यासाठी केलेला तो लढाटोप करून व त्या दाडीवाल्याच्या सांगण्याप्रमाणे करून झाल्यावर दृष्टी यायची तर दूरच डोळ्याची कुमुळेच माहीती झाली.

“त्याचे दोन उपयोग आहेत. तू मनात कोणताही जाण पदार्थ मिळवा असा विचार करून पंचा अंधारल्या बरोबर तो पदार्थ पंचावर मिळेल. त्याचप्रमाणे कोणता कोणत्याही प्रकारचा बाजार बसो. ह्या पंचाने तो बस होतो.” तो दाडीवाला म्हणाला.

“उदयन आमच्या डोळ्यातला दोष दूर करू शकेल का हा पंचा?” उदयनने पंचाचा उपयोग कळतांच विचारले.

“डोळ्यातला दोष म्हणजे काय, मला नाही कळले?” दाडीवाल्याने आश्चर्य- चकित होऊन विचारले. तेव्हा उदयनने तिघांना अनुक्रमे फक्त दिवसा, पहाटेच्या

आता माण उदयनला भयंकर राग आला. म्हणाला-“काय रे लबाळा! हीच ना तू आम्हांला दृष्टी भावून दिली म्हणतोस?”

तो दाढीवाला म्हणाला-“अशी घाई करू नकोस! तुम्हांला फसवायचेच होते मला तर मी तुम्हांला आतापर्यंत सांगितले ते सर्व गुपित सांगितले असते का? सर्व काम पुरे झाले आहे, व्यर्थ जोरडप्याचे कारणच नाही. तू मुमुळ नाही म्हणतोस, तर तुझ्याजवळ ते हिरवे मलम आहे ते पोळे पापण्यांना लावून पहा!”

त्याप्रमाणे उदयनने ते हिरवे मलम पापण्यांना लावल्याबरोबर त्याला परत

त्याने त्यानंतर आपल्या दोघा भावांच्या बोटधोना ते मलम लावले. त्यांनासुद्धा छान दिवू लागले, आपण दाढीवाल्यावर उगाच रागावल्याचा त्याला पक्कात्ताम साज्या. निशीथला कस्त रागो विसत होते व संव्याकुभाराला फक्त अंधुक उज्जडत विसत होते. परंतु त्यांना सुद्धा छान दिवू लागल्याचे पाहून तिघांना आनंद झाला व त्यांची मने त्या दाढीवाल्याबद्दल आपली कृतज्ञता दर्शविण्यासाठी भरून आली.

नंतर ते तिघे आपल्या घोड्यांच्या सोधार्थ निघाले. प्रथम त्यांनी घोडे बांधून ठेवले होते त्या झाडाजवळ आले. उदयनने काळे भस्म शिंपडल्याबरोबर घोडे खेळाळू लागले. त्या घोड्यांना घेऊन गुहेत लपवून ठेवलेल्या काळ्या घोड्याजवळ आले. नंतर तिघे आपापल्या घोड्यांवर बसून त्या दाढीवाल्याच्या घरी आले.

त्यानंतर दाढीवाल्याने विचारले-“तुम्हांला पाहिजे होते ते सर्व मिळाले का, की आणखी काही आहे? नसेल तर तुम्ही आपल्या वाटेने जा आणि मला वाट भोकळी करा. वचन दिल्याप्रमाणे माझा हार तेवढा गुहेत ठेवून जा. परंतु तुम्ही वचन सोडले तर मात्र.....” आणखी असेच काही तो बोलत असताने निशीथ मध्येच त्याला

सांगितलेस की तू कोण आणि गरीब वाटसरूंना असा बंदी करण्याचा भंडा को करतोस?”

तो दाढीवाला म्हणाला-“मी ते सर्व सांगू नये, असे गुरू आहे. ते जाहीर केले तर माझे डोळे फुटेल व तत्काळ मला मरण येईल.”

तिचा भावांनी एकदाच त्याच्याकडे सहानुभूतीपूर्वक पाहिले आणि त्याचे ते गुरू त्याच्याकडून काढून घेण्याचा आग्रह न करता आपापल्या घोड्यांवर बसून निघाले. जात असता उदयन दाढीवाल्याला म्हणाला-“आणखी एकच इच्छा राहली आहे. तुझा हार मी तुला देतो. परंतु

ही मजमे, मजमे आणि पंधा येतोस का आम्हांला?”

त्या गोष्टीला त्या दाढीवाल्याने ह्रीकार दिला. त्यानंतर पांढऱ्या घोड्यावर उदयन, काळ्या घोड्यावर निशीथ आणि तांबड्या घोड्यावर संव्याकुमार बसले आणि निघाले.

घोडे वंतर चालून गेल्यावर ते दाढीवाल्याला त्यांनी सांगितलेल्या गुहेजवळ पोचले. वचन दिल्याप्रमाणे उदयनने आपल्या गळ्यातून हार काढून गुहेत ठेवून दिला. गळ्यातून हार काढल्याबरोबर उदयनला स्वरूप लागले. नंतर तिघे पुढे निघाले.

घोडे दूर गेल्यावर ते एका दाट मरण्यात येऊन पोचले. काळोख पडू लागला होता.

पुन्हा राखी कोडे अंग टाकायचे हा प्रयत्न उभा राहिलाच. त्याविषयी विचार करीत बसतां त्यांच्यावर तीन सिंह गर्जना करीत घावून आले. संध्याकुमाराला व निशीथला काय करावे, सुचेली. परंतु उदयन त्यांच्या जवळच्या भस्माची आठवण झाली. त्याने पांढरे भस्म काढून निशीथ, संध्याकुमार दोघांवर आणि त्यांच्या घोड्यांवर टाकले. ते लगेच अदृश्य झाले. नंतर त्याने आपल्या घोड्यावर व स्वतःवरदेखील ते भस्म टाकून बसले. तो आपल्या घोड्यासह अदृश्य झाला.

ते सर्व अदृश्य झाले आणि सिंह गर्जना करीत तेथवर येऊन पोचले दोन्ही गोष्टी एकदमच घडल्या. तोंडाचा धास एकाएकी अदृश्य झाल्यामहल त्या सिंहांना निराशाच झाली. काही वेळ तेथेच हुंगून पहात आणि संवटी हंताक होऊन ते सिंह निघून गेले.

सिंह निघून गेले तरी त्या वरण्यात रानी मोकळेपणे हिडणे बोक्याचे बाहे

हे अदृश्य रूपातच जाले. उभाडल्यावर उदयनने त्यांच्या जवळचे काळे भस्म स्वतःवर, आपल्या घोड्यावर आणि आपल्या दोघां भावांवर व त्यांच्या घोड्यांवर टाकले. त्यानंतर सर्व स्वस्वरूपात आले.

नंतर तिथे पुन्हा आपल्या घोड्यांवर बसून वायूवेगाने निघाले. दादोवात्याच्या कुपेने त्यांना दृष्टी धांगली छाभली होती म्हणून कोणी पुढे न कोणी मागे नालावयाचे हा प्रश्न उरला नव्हता. काही अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एका निर्जन स्थानी एक वाडा दिसला.

“पाहु वा, त्या वाड्यापर्यंत कोण प्रथम पोचतो!” असे म्हणत तिघांनी आपापल्या घोड्यांना टांचा मारल्या. उदयनचा घोडा वायूवेगाने निघाला. त्याच्या पोटा पाठीमागे संध्याकुमार व निशीथ दोघे समान वेगाने जात होते. परंतु आश्चर्य असे की उदयन पापण्या लवतालवता एकदम अदृश्य झाला. (कथाः)

विधिलिखित

विजयादित्याने आपला वृद्ध सोडला नाही. तो झाडाजवळ पुन्हा गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्वयंभवाच्या दिशेने मीनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तू किती प्रयत्न केलेस तरी बोकटी विधिलिखित असते तेच घडते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला दीर्घाद्योगीची गोष्ट सांगतो. लक्षा देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

समुद्र किनाऱ्यावर महात्मली नावाचे एक गाव होते. त्या गावात वेदशास्त्रा नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. तो चारही वेदांचा पारंगत विद्वान म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्याजवळ एक शिष्य वेदाध्ययन करीत असे. त्याने भूप लक्ष्य लावून वेदांचा अभ्यास केला आणि ‘दीर्घाद्योगी’ म्हणून गृहकडून उपाधि संपादन केली. दीर्घा-

वेताळच्या गोष्टी

द्योगीला विद्याभ्यास करीत असतां खाण्या-पिण्याबाबी व पुस्तकांकपेक्षांसाठी खर्चाला तमोभेदक नावाचा एक गृहस्थ पैसे देत असे. दीर्घोद्योगी विद्याभ्यास करीत असता भग्नतामस नावाच्या ब्राह्मणाच्या घरी रहात असे. खूप परिश्रम करून दीर्घोद्योगी चारही वेळांत पारंगत झाला.

एकदां भग्नतामस दीर्घोद्योगीशी बोलत असला असतां म्हणाला-“बाबा रे, तुला मी कधी सांगितले नाही, या बोक्या राहत्या वाड्या व्यतिरिक्त माझ्या मालकीच्या शेकडो गाई व म्हशी आणि मोठी शेतीबाडी आहे. याशिवाय दसहाशे व नोकरांचाकरांचा मोठा परिवार आहे. मी

Fullscreen 127 X ◀ ▶ 18 / 64

जन्मापासून एक शेंडकरी असल्या कारणाने त्या विद्वत्तेचा परिकल्पितही उपयोग करू शकलो नाही. आतां वार्षिक्य आले म्हणून, ऋषीमुनींनी सांगितल्याप्रमाणे उरलेले आयुष्य तीर्थयात्रेत घालविण्याचा विचार आहे. मोठे हवा व्हेल तर काळी-विद्वत्ताचाही सेवा केली पाहिजे. माझ्याकडे जे काही आहे ते सर्व तुला देतो. तूच याचा मालक आहेस.”

दीर्घोद्योगीने आनंदाने त्या मोष्टीत हाकार दिला. दुसऱ्या दिवशी तो आपल्या गुरूचा आधीर्वाद घेऊन तमोभेदकाचा निरोप घेण्यासाठी त्याच्या घरी आला.

तिकडे भग्नतामसाने दीर्घोद्योगीची बराच वेळ वाट पाहिली, पण तो आला नाही. दुपारची वेळ झाली तेव्हां भग्नतामस दीर्घोद्योगीच्या बोधार्थ निघाला तेव्हां तो तमोभेदकाच्या घरी गोंधळलेल्या स्थितीत घुटमळत असलेले आढळला.

“मी अद्याप तमोभेदकाचा निरोप घेतला नाही. परंतु सर्व शोक बरा गडबडीत असल्यासारखे दिसत आहेत. कारण कळले नाही.” दीर्घोद्योगी भग्नतामसाला म्हणाला.

भग्नतामस स्मित करून म्हणाला-“तमोभेदकाची बायको शेंड्याच वेळाने प्रसूत होईल. तिला मुलगी होणार, तुम

तिच्याला लग्न होणार अशी तिच्या कुटुंबाचा वाच होणार!” असे सांगून भग्नतामस निघून गेला.

शेंड्याचे वेळाने तमोभेदक “फुटकनशीब” असे मनात म्हणत बाहेर आला. कारण त्याला मुलगी झाली होती. ते ऐकून दीर्घोद्योगी आस्तच गोंधळला. कारण भग्नतामसाने सांगितलेले पहिले भविष्य सरे झाले होते. तेव्हां त्याने सांगितलेली इतर दोन्ही भविष्येसुद्धा नक्कीच खरी होतील असे दीर्घोद्योगीला वाटले. ती दोन भविष्ये कधी खोटी होतील व त्या पापी मुलीची लग्न लावून पावात वेडी जडवून पेतल्या-शिवाय कसे सुटायचे असा विचार करीत दीर्घोद्योगी दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच निघाला. समुद्र किनाऱ्यापासून दूर, फार दूर जाण्याच्या हेतूने तो दहा वर्षे सतत चालत राहल्यावर शेवटी गंगतीरी येऊन पोचला.

एके दिवशी तो एका ब्राह्मणांमधे गावी येऊन पोचला. समोर एक म्हातारी दिसली. तिला तो म्हणाला-“आजी! थोडे पाणी प्यायला घायला सांगता का?”

ती म्हातारी हाक मारीत म्हणाली-“बाळ उमालिके! एका पाट आणि तांब्या-भरून पाणी घेऊन ये कशी, माझे आई!” घरातून एक मुलगी आली. तिच्या

चंचल डोळ्यांनी एका क्षणाशीत घाटी-बाजूला पाहून जाजत धुडे आली. तिच्या एका हातात पाट होता आणि दुसऱ्या हातात पाण्याचा तांब्या होता.

“बस!” असे म्हणत ती पाट मांडू लागली आणि तांब्या हाती ठेवला.

“काय न हे!” आ पुन्हा जाऊन पाणी घेऊन ये पाहू. म्हातारी म्हणाली.

दीर्घोद्योगी वसत्यावर शेंड्याचे वेळाने तिने त्याला विचारले-“कोडून झालास बाबा! आणि कोडे जातो आहेस?”

“सर्व जग फिरून आले, म्हणायला हरकत नाही. कोडे तरी ब्राह्मणांच्या

आंगणारे सर्व हापडे काळे दोने ती आपल्या

गावात म्हायिके सोडून राहणे मलांदा

शिकवाने आणि आयुष्य झालवाने, विचार करतो आहे!" दीर्घोद्योगी म्हणाला.

"अस्स! तरभग तू इतर कोणाकडे जाण्याची गरजच काय? माझेच दोघे नाजू आहेत! त्यांना तुझी गरज आहे आणि तुला त्यांची गरज आहे." म्हातारी म्हणाली.

दीर्घोद्योगीला ते काम आवडले व तो दोन वर्षे त्या म्हातारीच्या नातवांना शिकवीत तिच्याच घरात राहला. मध्यंतरी म्हातारीच्या मनात एक विचार आला. तमालिकेचे वय लक्षाचे झाले होते. तिचे दीर्घोद्योगीशी लग्न करून मोकळे व्हावे! तिने तसे त्याला विचारले ही.

Fullscreen 127 X 20 / 64

दीर्घोद्योगीने मोठा विचार केला आणि लग्नास कजळ झाला. कोठे तरी इशिये-कडच्या समुद्रकाठी राहणाऱ्या समीभेद-वाच्या पापी मुलीशी लग्न होण्यापेक्षा, त्या संकटातून मुक्त होण्यासाठीच एक मार्ग निघतो आहे असा विचार करून त्याने तमालिकेची लग्न करून घेतले.

एक वर्ष लोटले. एके दिवशी तमालिकेला पहाटेच उठलेली पाहून दीर्घोद्योगीने विचारले-"काय ग, या म्हातारीचा बारी तुम्या कोण? माझ्याजवळ शिकणारी मुले कोण?"

तमालिकेने दीर्घवासा सोडला व म्हणाली-"या म्हातारीचा नवरा फार मोठा विद्वान, दानी व श्रीमंत होता. त्यांना एकच एक मुलगी होती. त्या विद्वानाने मुलीचे लग्न आपल्याच एका शिष्याशी करून दिले. लग्नापूर्वी तो शिष्य आपल्या गुरूची भक्तीपूर्वक बायें. परंतु लग्न झाल्या-वर तो सामुसायन्याविरुद्ध उलटला. नंतर तो त्यांच्याशी भाडून शिष्य देशात निघून गेला. तेथे तो ब्रह्मस्थली नावाच्या गावी राहून भिक्षुकी करू लागला.

"काही काळ लोटल्यावर त्याला एक जन्माची पापी अशी मुलगी झाली आणि जुळी मुले झाली. ती दोघे मुलेच तुमच्या-जवळ आता शिकत आहेत आणि ती

आर्जवडोल चांगलेस आठवत राहिली. सिवू नवीला एकदा मोठा धूर आला आणि फार मोठा प्रवेश पाण्याझाली बुडाला. तेव्हा आम्हांला अनाथ अवस्थेत पाहून आमच्या आईची आई दकटे घेऊन आली."

दीर्घोद्योगीला ते ऐकून कोणी काळजात घुरा घुपसस्यासारखे झाले. लग्नताम-झाची दुसरी नविष्यवाणी बरी झाली होती. निदान तिसरी तरी खोटी ठर-विण्याचे मनाची ठरवून दीर्घोद्योगी काशीला निघाला. दीर्घवासा करून उरलेले आयुष्य धुष्य संघटन करण्यासाठी खर्ची घालावे प्रसा त्याने निश्चय केला.

बारा वर्षांनंतर दीर्घोद्योगी काशीला येत असता एक कापालिक भुंडमाळा गळघात घालून खूप सिंगून घेत असलेला त्याला दिसला. त्याच्या पाठीमागून एक कापालिकी त्याच्यासारखीच सिंगून येत होती.

कापालिक तिला हाक मारून म्हणाला-"जग ए! जरा लवकर ये. काळ फुकट जाता कामा नये. 'हीम्' हगम' म्हणून खूप घ्याले पाहिजे!" इतक्यात तिची नजर दीर्घोद्योगी-वर पडली. पतीला ओळखून मोठ्याने किकाळी फोडीत तिने त्याचे पाय धरले.

लोक ते दृश्य पाहून चारीबाजूला जमले तमालिका आपल्या नवऱ्याला म्हणाली-

"तुमचा वेदाम्यास काय झाला? निःसहो-भाजी कोठे गेला? तर्पणादीचे काय झाले? मला सोडून माझ्या आयुष्याचे मातेरे करायला तुम्हीच कारण झालात!"

जमलेल्या लोकात काही ब्राह्मण होते. त्यांनी दीर्घोद्योगीला प्रश्न करून व तमालिका म्हणाली त्यात सत्यार्थ असल्याचे ओळखून तमालिकेला विचारले-"बर, आता तू कापालिकेबरोबर बाणार की आपल्या नवऱ्याबरोबर जाते म्हणाली.

तेव्हा सर्व ब्राह्मण दीर्घोद्योगीला म्हणाले-"हो आईने पाऊल बांधले पहायला कारण झाल्याबद्दल तू श्रावःस्वित करायला तमार

झाले पाहिजेस. तू हिला आपली बायको म्हणून तू स्वीकारलेस पाहिजेस !"

दीर्घोद्योगीने ते मान्य करून तसे केले. येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा! दीर्घोद्योगीला जे भोगावे लागले त्याला मूळ कारण कोण? विधिलिखितच की तो स्वतः त्याने भग्नतामसाच्या भविष्यावर विश्वास केला म्हणायचा की नाही? या शंकाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर ओठू लागतील."

चित्रमाफिय म्हणाला- "दीर्घोद्योगीने भग्नतामसाच्या भविष्य कथनावर विश्वास केला म्हणूनच त्याने स्वतःला वांचविण्याचे प्रयत्न केले. विश्वास केला नसता तर त्या भविष्याकडे त्याने दुर्लक्ष केले असते. भग्नतामसाचे भविष्य वास्तविक विधिलिखितच होते. दीर्घोद्योगीने ते भविष्य बदलण्याचा जो प्रयत्न केला तो देखील विधिलिखित

रहायचे होते तर त्याने पळून जाण्याऐवजी शक्य तितक्या जबरजबर रहायला हवे होते. तिच्याशी लग्न झाल्यानंतर त्याने तिचा पूर्वइतिहास विचारण्यात ही चूक केली. ते त्याने पूर्वीच विचारून घ्यायला हवे होते. कळल्यानंतर तो पळून गेला तेव्हा चार जगांसमोर तमालिका त्याला दोषी ठरवू शकली. नवऱ्याने टाकलेल्या वाईचे पाऊल वांकडे पडले नाही तरच आदर्श खेवटी तिने त्याच्याबरोबरच संसार करायचे ठरविले म्हणजे तिचे पतन झाल्याला कारण तिची दुर्बुद्धी नाही, हे कळले. म्हणून हा सर्व दीर्घोद्योगीचा स्वतःच्या पायावर कुऱ्हाडमारून घेण्याचाच प्रयत्न म्हटला पाहिजे."

अशा तऱ्हेने राजाने मोन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि आ

(कल्पित)

चोराचे औदार्य

काचमोर राज्यात एक कुलोम ब्राह्मण पंडित रहात असे. मुळात ते एक थोर जमीनदार कुटुंब होते. त्यांचा बाप्ता बराच मोठा होता. परंतु पंडिताच्या काळ-यदिकांनी कधी हात राखून सर्व केला नाही. म्हणून त्यांच्याजवळ होते नव्हते ते सर्व खर्च होऊन गेले होते. त्यामुळे त्यांची स्थिती खालावत गेली होती. परंतु पंडिताने ही गोष्ट बाहेर कोणाला कळू नये याची काळजी बाळगली आणि संसाराचा वाडा रेटात आणला.

त्या पंडिताला एक अत्यंत रूपवती कन्या होती. तिच्याशी लग्न करण्यासाठी तरुण मंडळी मागण्या घालीत होती परंतु बिचरा पंडित मुलीचे लग्न पैसांविनाच करू शकत नव्हता. ही गोष्ट कोणाला माहीत नव्हती व त्यानदेखील सांगितली नाही. परंतु त्याच्या वाक्याच्या तळपरात

व माळघावर अजोड संपत्ति लपवून ठेवली आहे असे लोक म्हणत.

या कारणांमुळे त्या पंडिताचे आणि त्याच्या एका जवळच्या स्नेह्याचे वांकडे आले. त्या मित्राचे नाव सुंदर असे होते. त्याने एका पंडिताकडे एक मोठी रक्कम कर्जाक सांगितली. पंडिताने व्यवहार म्हणून खरी स्थिती मित्राला सांगितली. परंतु सुंदरला ते खरे वाटले नाही व त्याचा अपमान झाल्यासारखे त्याला वाटले. त्याने पंडिताची खोड सोडण्याचे मनःशी ठरविले.

सुंदरने त्यासाठी एका मठूळ चोराची मदत घ्यायचे ठरविले. त्याने चोराला पंडिताच्या बाक्यात शिरून त्याच्या तळपरात व माळघावरचे सर्व धन लुटायला प्रोत्साहन दिले. चोराने अग्नंदान होकार दिला. पंडिताला ती गोष्ट मूळीच माहीत नव्हती.

एके दिवशी रात्री पंडिताची बायको ओपण्यापूर्वी नवऱ्याला म्हणाली—“काय हो, मुलीला भागण्या बालायला लोक येत आहेत योग्य वर पाहून वेळेवरच मुलीचे लग्न नको का करून द्यायला? उशीर का करतां जाहां, मद्या नाही कळत!”

पंडित म्हणाला—‘तू म्हणतेस ते खरे आहे परंतु सरी वस्तुस्थिती मी तुला कधीच सांगितली नाही. आपल्याजवळ पैसा नाही कधीतरी लाज टाकून दिवस काढीत आहो! या पुढे मसामाच गाड कसे सांठवायला हा माझ्यानमोर धन्य आहे मुलीच्या लग्नाला एसे कोटून आणावे!’

“म्हणजे इतकी का स्थिती बिघडली आहे?” इतके विस्मय आनंदाने जगाळा आणि शंकाही दारिद्र्याच का नशीबी?” पंडिताची बायको निराश होऊन म्हणाली आणि फार दुःखी झाली पंडितदेखील आपले दुःख आवळू शकला नाही

नवराबायकांचे बोलण चोराने ऐकल तो त्या दिवशी वाडपास चोरी करायला

त्याला सुंदरचा फार राग आला दोघां नवराबायकांला शोष येईपर्यंत चोराने आपली धाडून दिली नाही. नंतर हळूच निसटला.

दुसऱ्या दिवशी सुंदरने त्या चोराची फार वेळ वाट पाहिली. तो आला तर नाहीच लवट रात्री आपल्याच घरात चांगी होऊन होती नव्हती ती सर्व चीजवस्तु चोर घेऊन गेल्याचे ऐकून सुंदर वकित झाला

दुसऱ्या दिवशी पंडित व त्याची बायको सकाळी उठून पाहिला तर त्यांच्या उघाड्याजारी एक गाडीत ठवलेले पाने दिसले साठून पाहिल तर सोप्याचे दारिद्र्य आणि कांठीचो नाणी हाती त्या गाडी उघाळा एक चिटडीमुद्धा अडकवलेली होती ‘तुमच्या मुलीच्या लग्नासाठी एका अटून चोराने फे अल्प भेट!’ असं चिटठीत लिहिले होते

अचानकच्या दरबारात एक व्यक्ती हुकाने बसो बिरबल नवाच एक दरबारी होना एकदां अचवरला त्याचे सर्व रत्न पडल्याने स्वान पडले त्याने आपल्या दरबारी ज्योतिषाला बोलावण पाठविले आणि पडनच्या शक्याचे वर्णन करून त्याचे अविध्य वाचण्यास सांगितले ज्योतिषालाचे शत्रु पण कोळने आणि म्हणाला—‘प्रभू आपल्या टोळ्यापासून आपले सर्व सत्तेबाईक व परिवार या जगाचा निरोप घेणार तें ऐकून बादशहाने त्याला मुक्तपणे टाकायला सांगितले

इरकान काही काळ नि येत बहो शंभेचा बिरबल दरबाराने जाणा घडलेली गोष्ट कळल्यावर त्याने त्या शरीर भोळ्या ज्योतिषाला बरंभायचे ठरविले

त बादशहाना म्हणाला—“जहापनाह मी आपल्या स्वत्वाचा अर्थ सांगतो” असे सांगून बादशहाने उचलून एकदां उकाड्याकडे पाहत व मग जमिनीकडे पडला म्हणाला ‘अहोनाह’ आपले सत्तेबाईक व परिवार याकडून आपण रोयापु अहो असा आपल्या स्वत्वाचा अर्थ आहे

चांगला व कुष्ठ अथ तू सा चलेलाय त्यासाठी प्रण कराय शकते ते सांगून घे बादशह म्हणाला

आपण आपल्या दरबारी ज्योतिषाला सोडावे, एकदोन रूप करावे” बिरबल म्हणाला

मृतका मित्रांसारखे ज्योतिषाचे जरी वाच जा चा त्याला भेटून बिरबल म्हणाला फल ज्योतिषा शोभायचे ज्ञान तर फल पुढाची शंका नसाही थाडे व्यवहार ज्ञान पुढा खणून मगजत त्या शत्रु सांगून नवऱ्या ज्योतिषाला जखोष दिला

बरोबर परदेशात वसपारामाठी निघते गेला. ज्ञानाने त्याने मुलाच्या संवसाठी दोषा नोंकरांना ठेवले

कृष्णशास्त्री व धनशेट दाशेची बांगली गहू जमली दाशेच्या आवडीने निवडी आणि स्वभाव एकच धनशेटचे नोंकर कृष्णशास्त्रीच्या संवसले मुढा हुंजर रहात दोन महिने लोंढले रामशास्त्रीन एक दिवशी धनशेटला बोलाविले व म्हणाला- तुझ्या बाबांनी गैराची गरज असल्याने फुटविले आहे आपण पर विरुद्ध पैसे पठव दुसरा मार्ग साधा '

धनशेटला कसे न कळता

आगला एक गट्टीर लायला एके दिवशी एकजण रामशास्त्रीवडे घेऊन म्हणाला- 'मातशेटक जहाज कुडले व शान्तरीबर मोतुशेट वराजगवी मडळी आणि त्यांच्या अवलंबी सव साल बुडाला मी स्वतःच्या जिवाची पर्वा न करून त्यांना जमिनीवर आणले व आपल्या घरा घेऊन गेलो परंतु ते वांचले नाहीत '

ते ऐकून धनशेट रडू लागला राम शास्त्रींनी त्याचा मधुरून घालण्याचा प्रयत्न केला आणि त्याला एक गोष्ट साधरण सांगत म्हणाला 'बाबा रे' मी तुझ्या बापासारखा व्यापारी नाही तुला का

तेंव्हा त्या स्तून विवशी काय तो विचार केला होता

धनशेटचे पौरुष बरेच झाले तबबकीब रामशास्त्रीच्या घरातून रो बाहेर पडला परंतु त्याला पाय ठरायला कोठच जागा मिळाली नाही कोणी जबाबला बांधायला- नुसत तयार नव्हता म्हणून धनशेट स्वतःचा राम गिळून रामशास्त्रीकडच बोली आणि निदान जेवण तरी घाला अशी त्याने विनंती केली

रामशास्त्रीने त्या दिवशी त्याला जेवा- यला वाढले, परंतु त्याच बरोबर फार दिवस त्याला ते जमणार नाही असे सांगून टाकले

ते एकूण कृष्णशास्त्रीला राम आला त्याने आपोला विचारले 'मित्राच्या मुलाचा धवदावेसांचे घान नको का ठेवायला ?'

बाप म्हणाला- 'हे बघ, मोतुशेट माझा मित्र आहे तो सकलाने असले तेंव्हा मी त्याच्या मदतीला नक्कीच घावेन परंतु धनशेटची माझा तला काहीच संबंध नाही

'त्याच्याचे तुमचा काही संबंध नसेल तो मज्जा मित्र आहे माझ्या मित्राला दंगत एवढा आदर नका का मिळायला ?' कृष्णशास्त्रीने आपला विचारले

"तू तरी काय मोठ दिवे लावले आहेस, एकू ट तरी" रामशास्त्रीने लितक्याचे नुटकपण विचारले

"देवाची पूजा करून देवासारखा पूज्य झालेल्या पूजायाचा मी मुलगा आहे विद्वान पंडित रामशास्त्री याचा मुलगा आहे मी हे माझे घोर पण नाही का" मुलाने विचारले

रामशास्त्रीने एक मिनिटभरच विचार केला नंतर म्हणाला तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर मी देतो त्या आधी तू एक काम कर. तुझी व धनशेटची अजपपर्यंत सेवा करण्याने ते दोघ नोंकर आहेत ना त्यांना वाळवून धनशेटाची दोन दिवस नोंकरी करायला माय

घरो त्याचा चालेमित्र मोतुशेट आला दाध पकून बालू लागले तेव्हा मोतुशेटदेखीने आपला मुलगा धनशेट याच्याविषयी त्याचे काळजीनेत असल्याचे कळले मुलगा खळकर व उवाणटणू निघला की काय गा भोलीन मोतुशेट त्याला मागावर आणायचा प्रयत्न करत तेव्हा ते म्हण "मी एका योमंताचा मुलगा आहे मी काळजीपूर्वक तज्ज्ञायाची गरजच काय ?

बराच वेळ परस्पर सुखदुःखाच्या गोष्टी दिकते राहल्यावर दोघां मिळाली विचार करून दोघांच्या मुलाना सरळ मार्गावर आणण्यासाठी एक तयारी करून पहिल्याच ठरविले त्याप्रमाणे मोतुशेट आपल्या

श्रींते पुनरप्युक्तं कृष्णार्जुनयोः तत्र
अर्जुनस्य ज्ञानं स्थितं श्रींते यस्मिन् भाषाणां
प्रत्यक्षे ते साक्षात्कृतम्

सुखीनः । स्वच्छाति तत् अत्रान्तर
नाहं स मयः कृष्णः गुप्ता अप यः
मित्राणां हि दन्त वक्तव्यता तं प्रो
प्राप्तये अस्ति समस्त चक्षुः । गच्छते
नदी आता या वाता तज्ज्ञानायः
कृष्णः स्वच्छाति विचारः

महाराज कांचोब्या राजाला कळायी व त्यान
निवाड्यास आपली समता दिली निवाड्या-
होस्त्यापूर्वी एकलव्या राजाच्या आसना-
वरून कांचोब्या राजान अत्तलव्या राज-
धानीस जाण्याने व यथोत्सवाच्या तेंडी
हून राहण्याचे ठरविले

रघोत्सवाभ्यां दिवसी वैष्णवाणां नमन-
मन्वापर्यन्तं राजमार्गे रघोत्सव गृहणाभ्यां
प्रज्ञं दूतका भरलका हाता शङ्खध्वनी च
प्रजवा जयशङ्कार ध्वनी आकाश सुमधुरत
हार्त देवालयान्न जगन्नाथ बसभञ्ज न
शुभ्रध्व्या मूर्त्ति रथात ब्रह्मविद्यात आत्मा
न्यावेष्टपर्यन्त कावाक्या राजासी शोकत
बसलला रागा उदून रथाभ्यान्धी कागा
कामुणीत शङ्ख लाला प्रजने हर्षध्वनी
कलन टाङ्क्या वाजविभ्या आणि रथ हल्ला
पुष्पांग देवाना नैऋती धंरुन कर
कादतता गृहून कावाक्या राजान कावाक्या

परतन्वयानंतर उत्कल देवाच्या राखाळा फळविळे की, मी राजकुवेचा हात एका झाडूवाल्याच्या हातात घातल्या तयार नाही

ते एका पुष्पोत्तम देवाला भयंकर राग आला त्याने कांचीच्या राज्यावर स्वारी करण्याचे जाहीर करून स्वारी केली. त्यानंतर झालेल्या युद्धात पुष्पोत्तम देवाचा जय झाला. पद्मावती कैद होऊन त्याच्या शिबिरात आली.

आता तिच्याशी लग्न करण्याची तिष्ठनाम इच्छा त्याच्या घनात उरली नव्हती. त्याचा राग अचानक घात झाला नव्हता. त्याने आपल्या भयंकराचा बोलावून आज्ञा केली—“हिच्या बापाचे मला झाडूवाला म्हटले. आता हिचे लग्न एखाद्या झाडूवाल्याशीच करून घ्यावे”

‘जी महाराज! तसेच करता’ मग म्हणाला

परंतु हुकार न पडुर भयाने तसे केले नाही त्यान पद्मावतीला आपल्या घरी

बायकांम पद्मावतीला आपला पुत्र मानून अगदी संपादन निचा राग होऊ कला

पुढे काही दिवसांनी पुन्हा रथोन्मव आला राजा लढाप्रमाण पुन्हा कर्मणी यंऊन रथामोर्गी जया झाडूवाला त्यावेळी मग पद्मावतीला घऊन जाऊन म्हणाला—‘महाराज! आपल्या आजचे पाऊन न केव्हावेहल क्षमा कराओ अशी प्रथम कितती कला. या मलीला झाडूवाला नवरा आपल्यातून जागला मिळण बाक्य नाही महेरबाता करून आपण हिच्याशी लग्न करावे

तेव्हा काठ राजाचा राग झाला त्याच्या मंग्याने पुनती उठवून केवळ कामचल राजाने लूष होऊन लप घातामागने पया वताशी विवाह करून घेतला

त्याच्या कुलात जन्मलल सब राज-कुमार आज पावेतो ‘पोत्पदाच्या दिवशी हातत कर्मणी यंऊन देवळाचा केर काड-व्याध भूषण माततात

एका व्यापाऱ्याच्या मुलाचे नाव रामपाल असे होते ना एकदा जंगलात वाट चुकून आणि जंगला बाहेर येऊ शकला नाही त्याला जंगलाची आशा उरली नाही परंतु त्याच वेळी त्याला एक अजगर एका हरणाच्या पिल्लाचा पाय तोडत घळत गिळत असलेले दिसले ते हरण स्वतःचा ओव बाचविण्यासाठी घडपडत होते

त्या गरीब हरणाच्या पिल्लाला त्या कविलबाण्या दशेत पाहून रामपालला दया आली व त्याने त्याला बाचविण्यासाठी एक युक्ति केली सापाच्या अंगावर एक झाड लवलेले होते रामपालने आपल्या तडबायेंन ते झाड कापल्याबरोबर ते त्या अजगराच्या अंगावर पडले अजगराने कळ महन न होऊन नाई उघडताच हरणाची मुक्ता झाली

जाताना ते हरण रामपालाकडे हुतमना पूर्वक पाहू लागले फार धोष्टेच उत्तर ते चालून गेले असेल आणि का कापास ठाऊक, ते परत झाले. त्याला पुन्हापुन्हा ससेच करताना पाहून रामपालाला वाटले की कदाचित ते एकट्याने जाण्यात भीत असावे म्हणून रामपाल त्याच्याबरोबर निघाला

हरणाचे पिल्लू त्याला एका सुंदरका जागी बोलावून घेऊन गेले, तेथे एक डोंगरी ओढा पडता होता. ओढ्याच्या काठी फळझाड होती. रामपालाने पोटभर फळे लाऊन पाणी पिऊन घेतले आणि विश्वांती घेण्यासाठी झाडाखाली झोपला

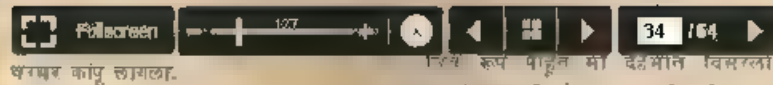
ज्याच वेळाने त्याची झोप मोडली तरी ते हरणाचे पिल्लू जवळ तसेच उभं होते त्याला उठतांना पाहून तेदेकील चालू लागले रामपाल त्याच्या पाठोपाठ चालू

लागला. लवकरच पोच जंगलबाहेर आले तमोर त्यांना एक नगर दिसले. तेथे जवळच एक किल्ल्याचा तट दिसला. ठीकठाक पिल्लू तेथून नंतर निघून गेले.

अंधार पडू लागला होता. रात्र कोठे घालवावी हा विचार करीत रामपालन एकदा बहूकडे नजर फिरवून पाहिली. तो उभा होता त्या आगी एक स्मशान असल्याचे त्याने ओळखले. रात्र साडावर बसून काढण्याचे ठरवून तो शाळावर चढला. इतक्यात त्याला अंधारच काटा उभा करणारे दृश्य दिसले कारण नुकत्याच पुरलेल्या एका खड्ड्यातून एक माणसारीर बाहेर निघत असलेले त्याला दिसणे भोळपाने

खड्यातून वर येणारा तो आणस वळ लागला—'बाबल नकोस! बाबल नकोस! मी मृत नाही. तुम्ही मारताना हाड मारताना रक्ताचा मनुष्य आहे माझ्या असा त्या नशिवाची गोष्ट मला सांगत.

रामपाल स्वतःला साबळून घेवोन हाडवकून थाली दतारला आणि दिपाळ लागला—'हा बर्बकर अकार आहे तगा काय?'

"तू माझी कण कथा ऐकलीस तर तुला सर्व काही कळेल." असे सांगून तो मनुष्य आपली गोष्ट सांगू लागला—

"मी एक राजकुमार आहे मगन काम्यावर मी आपला वेष सोडून आपल्या घोड्यावर देगाटन करायला निघालो. मी अनेक नगरे, राजधान्या व राज्ये पाहिली. एक विविध देश असल्याचे आणि त्या देशाच्या राजाची मूळगी अपूर्व सुंदरी असल्याचे मी एके दिवशी ऐकले. तिला एका पंजेत हाखील त्याच्याची मो लग्न करीन व आपले राज्यसुद्धा त्याला देईन असे तिने जाहीर केले होते. मी तिला विवाह पाहिले. जरोवरच ती अपुव लावण्यावती आहे असे समजून मी तिच्या घोड्या निघालो व तिला भेटलो.

तिचे रूप पाहून मी वेदमोन विसरलो.

"माझ्यासो पंज लावायची असेल तर एक वर कबूल करावी लागेल. तुम्ही पंजत हारलात तर तुम्हाला माझे दोस्तरच मान्य करून वायुमयसर साड्या सेवेस हजार रत्न लावले. त्याला तुम्ही कबूल आहां का?" तिने मला विचारले.

"तिचे सौंदर्य पाहून मी मुग्धच झालो होतो. म्हणून मी होकार दिला. तिला मला एक रिकामे पात्र द्याविले. नंतर तिने एका पिशव्यात रत्ना वारल्या. त्या तिच्या नळहानत राहतील इतक्या लहान होत्या. त्या तिने त्या रिकाम्या पात्राजवळ ठेवल्या. तसे तिने त्या रिकाम्या पात्राजवळ ठेवल्या. तसे तिने त्या रिकाम्या पात्राजवळ ठेवल्या. तसे तिने त्या रिकाम्या पात्राजवळ ठेवल्या.

हालविली ती हालविली तेव्हा त्या डबो-तुज काही आवाज आला नाही त्यावरून त्या डबोत काही नाही असे कळले ती डबो त्या पात्रात ठेवून तिने डाव्या हाताने दुसरी डबो उचलून हालविली तेव्हा त्या डबोत काही तरी असल्याचा आवाज आला. ती डबो सुद्धा पात्रात ठेवून माझ्याकडे चळून ती म्हणाली—'हे तूकण माणसा, मी पात्रात दोन डब्या आहेत. बांध्यापकी एकीत एक माणस आहे. माणस असलेली डबो तू उचलून दाखविलेली नर मी व माझे राज्य दोन्ही तुझी होतील!'

"मी त्या पंजत हारलो. ज्या डबोतून आवाज आला होता ती डबो उचलून तसे तिने त्या रिकाम्या पात्राजवळ ठेवल्या. तसे तिने त्या रिकाम्या पात्राजवळ ठेवल्या. तसे तिने त्या रिकाम्या पात्राजवळ ठेवल्या.

तिने आपल्या बाव्या हाताने पात्रातली दुसरी डबी उचलून हालवून दारुविली तेव्हा ती बाबली. मी तिचे दाखत्य कळूळ केले. आख्यासारखेच पैच हाकून तिचे दास हातेले अनेक तरुण जाहेत ।

"दिवसभंगून दिवस लौग्न होत निसटायला मार्ग मिळत नव्हता मी मना भावे तिचा मेवा करून तिची पांडी फार कुपादुष्टी होपावत केली. एके दिवशी मी आगारी असल्याचे खींग करून राजकन्याला भेटण्याची इच्छा असल्याचा निरोप पाठविला. ती कुपा करून मला भेटायला आली व विचारले लागली- 'बरे तरुण सापळा ! काय रे माळे तुला ?'

कुपादुष्टी टवून आलास मी कुनकुन्या झाली फक्तच एकच माणस मागता मी राजकन्याला म माच पाहे आमच्या कुलाचाराप्रमाणे भासून मने पुण्याची कुपा वर चिंतन जाळून टाकू नकोस भासा श्रीव गन्धार मला दाखवूनी दडून नगराबाहेर कोडे नरी पुरून टाक अशी मी डळ डळ प्रकट केली

बरे ' मी नु म्हणालास तमच करित तुझ्या मनाचे एवढपाने समाधान होईक ना ? ' तिने विचारले

मी तिचे आभार मानून शमपाल ती कथा ध्यानपूर्वक ऐकून मध्येच म्हणाला- "तू आपले नाव माही सांगितलेस माझे नाव शमपाल आहे तुम्हे नाव काय ? "

" भस्म नाव सांग-कुमार ! असे सांगून ना आपला ना कथा तुडे सांगू लागला

आमच्या दरबारात एक विषबाध दूर करणारा एक दरबारी हाता आमच्या देशात साप चावल्याने विषक लोक मरण पावले. म्हणून आम्हा ब्रह्मिनी त्याला आपल्या दरबारात स्थान देऊन त्याच्याकडून अनेकांचे जीव वाचविले त्याने एकदा मला एक मुली देण्याची व ती जेवतांना कचळली तर माणस दान दिवस

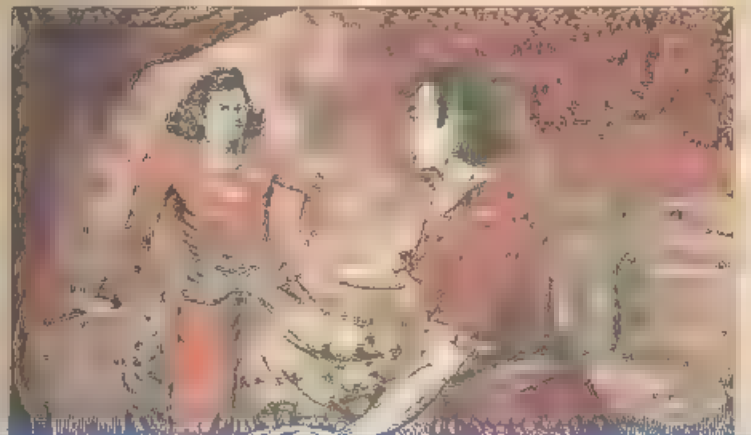
मागेगळ मावपा सुंदराने मलाचक्या उचलार मला ती मुली मिळाली मी तिचा एक मुकडा रविवारी जेताना वषळला आणि आज कोणता वार ? " आज सोमवार आहे माही का ? " रामपाल म्हणाला

" बराबर ' म्हणून मा पुढा निवत जाला बरे पण मित्रा नु इकडे कसा काय आलास कळू दे तरी ? " त्याने रामपाला विचारला

" शमपालने त्याला आपला वृत्तंत सांगितला रामपालने त्याला आपला वृत्तंत सांगितला रामपालने त्याला आपला वृत्तंत सांगितला

वृत्तंताना जोड करून हात जेवताहीने फसाविते हे रामपालला कळायला गळे लागला नाही. रामपालनेच एक बापा मित्र इंदुजाल विद्येत जिघ्णस होवा. त्याच्याकडून रामपालने अनेक जादूचे सोपे प्रयोग शिकून घेतले होते म्हणून राज-कायला केलेला जादूचा प्रयोग काय होता हे त्याला सहजी ख्यात आले. तोच प्रयोग करून तिचा पैवेत हारवायचे, असे रामपालने मनाशी ठरविले

रामपालने तो काय करणार आहे हे सांगितल्यावर सागरकुमार म्हणाला- "तू हा जादूचा प्रयोग करून पैच जिकल स तर राजकन्या वचन दिल्याप्रमाणे आपली हार मानील हे तरी कशावरून ? समज

કુમારન ડાહ્યા તથા કેમ કાપૂત શ્રી
 ડાહ્યાના આગ્રહ નામવાચ્યરાશર મળી
 રસિયાપૂત મળ્યાના નામો રસિયાના નામો

एक खलपायका दुनान चमारा म
मारा कुनाराम चारुनय भूषण एक लहान
इला मरन नोन लन नाम नवय नोन
मयन नो इको हाका हाताकाय मारनोका
मन बाहुन द्विगमान नाव खला लहान
महा वर मयमारा बाहुन भवकी भाना
मारा हाति हाताकाय नर इला मरन ह
१८१४ ई. १८१५ ई. १८१६ ई.

अथ तन्मित्रं तयाः स्तुतिः । तयाः
राजकन्यायः कृत्वा त्रिंशत् स्तुतिः । मा
मांशुः प्रकृत्याः तयाः अथ

“माझ्याशी लग्न करावेच असेल तर
मी काहीन ती पैज शिक्का पाडजस
पात्रकमारी म्हणाली.

रामदास म्हणाला—“तु सगळील ना
अट मला मान्य आहे.” तेव्हा भिन पंज
हारत्यास त्याला आवाजभर निच तसक्य
नाम्य करावे लागेल, हे त्याच्यास दुः
परिहयाने कळल करतून घेतो.

तो श्रृंगाराला—“मला ते कबल आहे
परंतु त्यापूर्वी तुमचे जे कुलदेवता आहेत ते
देवाच्या देवळात मला घेऊन जाऊन त्या
देवांनी देवाला साक्षी ठेवून प्रार्थना करू

पंच हाशमं हे शिवा आजवर माहीत न
सम शमऽ शरजकन्दा तसो प्रतिज्ञा कथा
स नक्षत्र कक्षाला आणि ह्वाला
द्वळत घेऊन गेली पुढांनसिमम दोषाची
प्रतिज्ञा केली पदीक्षादेखील देवळातच
घाल

४ अथान्नं पात्रात् हावा हृत्तं धालून एक
रत्नं वा कून हृत्तिली वाणि वावाज झालेला
अथ राजकन्येत आश्चर्यचकित होऊन
अथ रामपाककड प्राहृत व गप्प बघली
मा जिकली राजकन्या । मग करपार
अथ माहव्याकां स्थान^१ रामपकन विचारले
पात्रान्नं प्राप्त झाली कल्ल आपली
हृत्त कल्ल कला

गन्धपात्रे आपत्वा उज्ज्वला हातानं
 दाह्यो वक्षो ज्वलन्त दास्यविलया च एकौचा
 हो भवति होत नसत्यापि दास्यविले कारण

“शास्त्रपठैत तू कित्येकाना असेच फसवून
आपल दोष्य करायला लावलेस !” राम-
पाल म्हणाला

“मी नाही कसविले. मी आपल्या वडिलांच्या आज्ञेचे पालन केले! मला जिकणूक्यांशीच मी जडत करावे खात्री

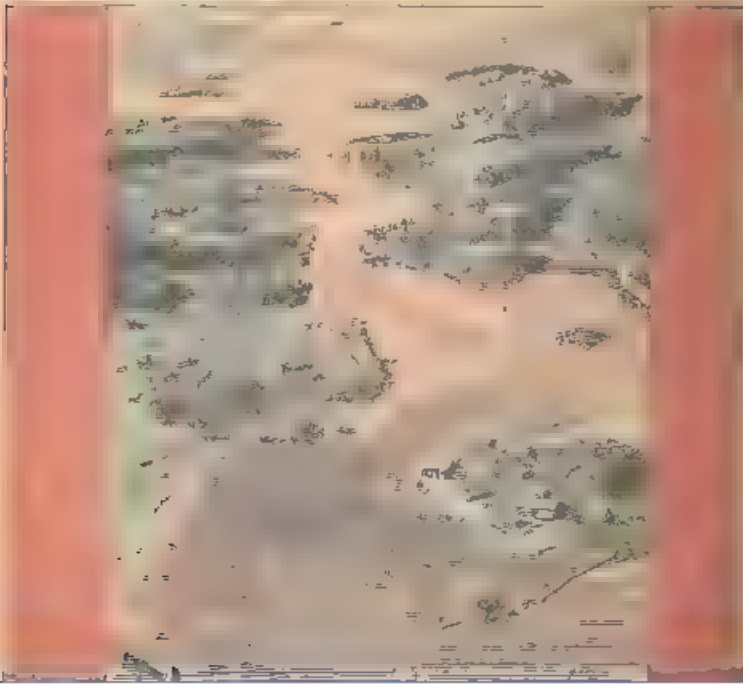
त्यांची अज्ञा होती जो जिकेल तो हृदार
असल्याची तो एक परीचा म्हणून त्यांनी
ठेवली होती देवानेच तुला पाठविले,
नाहीतर माझ लग्नच झाले नसते व मीच
शेवटी फसत्यासारखे झाले असते. आता
माझ्या बहिजांच्या मातम्याला मुद्दा आनंदच
होईल आजपर्यंत मी ज्यांना ज्यांना आपले
दास्य करायला लावले त्या सर्वांना मुक्त
करते ते सर्व आपल्या विवाहोत्सवाला
हजर राहतील आणि आदरपूर्वक आपापल्या
देवात परत जातील.” राजकन्या म्हापाली

१५७. कष्टसाध्य नौकानयन

स्वीडन देशाच्या रेफर्य लींगवर हा नौकामार्ग डोंगरात प्रवेशाने सहाने जहाज दोन महिन्यांत गाता या दुर्गम अनादिमानापासून भागववस्तो आहे या दुर्गम या नौकावर १९११ पूर्वेच्या संपादका आहेत इ म पू एक हजार (आजपासून तीन हजार) वर्षांपूर्वी ईरानातून शिवाजय व चित्त घालावर आहेत या चित्रात समुद्रच्या भागात नौका घाण्या वार दिशेने शिवाजी राजाच्या डोंगरात प्रवेशात खेडबळ नौकाच्या वस्त्या आहेत

अमराचा पेला जहांगिराबाई

एका गावात सलीम नावाचा एक गरीब तरुण दबक रहान वस महानपणीच त्याचे वडील बारल्यामुळे आईनेच त्याला वाढवून लहानाचे मोठे केले. वयात आल्यावर सलीम एका व्यापाऱ्याकडे भोक्ती करू लागला. त्याच्या आईने जहीदा नावाची एक सुंदर मुलगी पाहून तिच्याशी आपल्या मलाचे लग्न करून दिले.

सलीमला त्याच्या मालकाकडून जो पगार मिळे तो त्याच्या अपभारतापुरता होता परंतु सलीमच्या बायकोला जरीची पोलकी व पातळे आणि मोत्याचे दागिने हवे होते. नवऱ्याची मिळकत कमी आहे, हे कळत असूनसुद्धा तिच्या आवडीच्या वस्तू नवऱ्याने आणून घ्याय, यासाठी तिने हेड धरला

एकदा सलीम तमाज हात्यावर भाडीवर लुगट्यात बसून एका मोठ्या पेल्यात

दूध पीत असतां बायकोच्या भागव्या कडा पुऱ्या करावयाच्या या विचारात नवून गेला होता. इतक्यात अचानकपास हातातला पेलो निसटून झाली पडला

सलीम रहान असे त्या वराच्या खालच्या मजल्यावर एक दुकान होते. त्या वेळी कोणी मोरा सहिव त्या दुकानात उभा राहून दुकानदाराजवळ वसली तरी पवकशी करीत होता सलीमच्या हातातून निसटलेला पेलो गरीबद त्या गोऱ्या साहेबाच्या डोक्यावर पडला सुदैवाने त्या वेळी त्याच्या डोक्यावर टोप होता. म्हणून त्याला फारसे झगसे नाही. परंतु त्याला रागभाज खूप आला त्याच्या तर्फे दुकानदाराने सलीमवर खूप तोंडकुल घेतले.

दुकानाजवळ लहानशी यदी अमली त्या यदीत एक वृद्ध मुसलमान हातात पेलो धरून झालीवर पहात आदर्य दर्शवित

म्हणाला-“अरे! हा तर अकरा बाद-
नाहाच्या काळातला पैला दिसतो आहे!
याची किंमत काही नाही तरी पांचशे रुपये
तुम्हाला मिळेल, ती विकत घेतो हा!

तो गोवासाठी त्याच्या डोक्यावर पैला
पडल्याची गीष्ट पार विसरून गेला आणि
तो पैला सहाशे रुपयाला घ्यायला तयार
झाला त्या मुसलमान वडीलवाऱ्या माण-
साने जणू काही पैल्याला लिलास घालून
असल्यासारखे आपणाली पंचवीस रुपये
किंमत देण्याचे कबूल केले शेवटी त्या
गोऱ्या साहेबाने सातशे रुपये देऊन तो
पैला सलीमकडून विकत घेतला.

सलीमच्या बापाचा मित्र थंडा एक
वृद्ध भुसतमान तेथे उभा राहून सर्व संमत
पहात होता. तो म्हणाला-“सलीम आतां
सामान्य स्थितीत दिसत असला तरी फार
थोर वंशात जन्मला आहे. त्याचे पूर्वज
भोगस बादशाह होते. उदाहरणार्थ यांच्या
घरातला मोठा हुंडा जहांगीर बादशाहाने
स्वतःसाठी तयार करविलेला होता.”

मिळाले का निवारा लागला त्याला जरा
काळातल्या ऐतिहासिक काळाने या भगवू
विकत घेण्याचा छंद होता

सलीम हुंडा विकायला तयार झाला
दोन हजार रुपये घेऊन त्याने तो हुंडा
त्या साहेबाला दिला सलीम आतां याप-
रूनच सव होतो असे म्हणत घेतले
यातून लूट झाला

तसे कपड्यावर व दागण्यावर खर्च
करण्यापेक्षा सलीमने त्या भांडवलाने
स्वतःचे दुकान काढायचे ठरविले त्याने
तेथे बासकोटा ममजालून मॉर्निंगनग
तहाडा त्या मोष्टीस आनंदाने तयार झाला
सलीमने आपली नोकरी सोडली व स्वतः
व्यापार करू लागला पारचाच दिवसान
त्याची त्या गावातल्या नाठ्या व्यापाऱ्यात
गणना होऊ लागली. जहीदाला जरीची
पोळकी पातळे आणि मोत्याचे दागिने
तिच्या हौशीप्रमाणे मिळू लागले

एका गावात खंडू नावाचा मुलगा राहत
असे. तो थोडासा धाडशीच होता तो
कोणताही कधी फिकोर करीत नसे त्याच्या
अगत बळही तसे बरेच होते परंतु त्याच्या-
मूळ त्याच्या आईला, बापाला व जवळच्या
नातेवाईकांना लोक नावे ठेवीत. म्हणून
खंडूक त्याच्या बापाचे घरातून बाहेर
हाकलून दिले

काही दिवस खंडू निराश्रितासारखा
मटकन राहिला. त्याला कोठे कामवादा
मिलाला नाही शेवटी दोघां चोरांच्या
गळ्यांत सामील झाला. त्यांच्याशी त्याची
बागली मैत्री जमली. चोर एकदा त्याला
आणखणवनावर चोरी करायला घेऊन
निघार तिथे एका घरात फिरले. दोघ
चार त्याच्या हाती जे आले ते धऊत
खंडूला काही मांशांमार्फत शिवाय पत्तार
माल

खंडूने ते ओळखून आणि एक डब्या
चाली पाहून त्याने थोराने वाजविला तो
आवाज ऐकून घरातली माणसे जागी
शाली. त्यांनी समोर दिसला म्हणून खंडूला
बरले त्यानच चोरी केली असली पाहिजे
असे समजून त्याच्या मुसक्या बांधून त्यांनी
त्याला राजासमोर हजर करण्याचे ठरविले
आणि निघाले

ते जात असतां वाटेत त्यांना एक
शेतकरी बैलाचा शिष्या देत असलेला
दिसला तो म्हणत होता-“बेट्यांनो
तुम्हांला एक गुरा मारून ठार करणारा
कोणी भेटला तर किती बरे होईल?”
ते ऐकून माराचा पुढचा काही विचार
न करता खंडूने त्या बैलाना एकेक गुरा
मारला आणि आश्चर्य म्हणजे बंड तिर
मिरी पंऊन व पडलं ते पुन्हा उठलं
नाहीत ते पाहून शेतकरी सतापला त्यान

खंडूला खोरखंडाने बांधले व त्याला घालून तो खेतकरी देखील फिर्दा करायला निघाला.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एक म्हातारी भेटली. ती केळी विकायला हिंमत होती आणि घुरात म्हणत होती-
“पैसा देऊन केळी घ्या वन, एक हाणून वाटेने जा.”

खडूने त्या म्हातारीला पैसा देऊन केळे घेतले आणि तिच्या डोक्यात एक बाण्टी बिली. त्या बाण्टीने म्हातारीचे हाळे बाहेर बात्यासारखे झाले. खंडूबिरुद्ध आपले गान्हाणे घेऊन तीसुद्धा निघाली.

तिचे फिर्दा मिळून खंडूला राजाकडे घेऊन गेले. खंडूयात्र बेफिकीर होता.

एकूण घेतली मंतीर म्हातारी फिर्दा करी चोरी केळी होतीस का रे, म्हणून राजाने खंडूला विचारले.

ती म्हणाला-“महाराज! चोरी करायला कधी झुंजा बाजवील का? मला थोडे पोहे लागले म्हणून मी त्यांच्या घरात शिरली.”

“शंभर बराह किमतीची गोष्ट बोलवास रे!” मंत्री म्हणाला.

ईशाना ठार केल्याची फिर्दा घेतकन्याने केळी, त्या फिर्दादीविषयी खंडू म्हणाला-

“मी काय बूक केळी? हा खेतकरी आपल्या बैलांना एका गुंघात ठार करणारा कोणी मळत नव्हता यासाठी फार दुःखाने बोलत

मंदन करत!

“एक हजार बराह किमतीची गोष्ट बोलवास!” मंत्री म्हणाला.

मंतीर म्हातारीने आपली तक्रार सांगितली. तेव्हा खंडू आपली सफाई देत म्हणाला-“महाराज! ही म्हातारी म्हणाली तेव्हा मी केले. ठोकभेंतुदां केळ्याच्या किमतीबरोबर आवश्यक आहे असे वाटले मला ते तसे नाही हे मला कसे कळणार?”

“लाख बराह मोलाची गोष्ट बोलवास रे!” मंत्री म्हणाला.

राजाने खंडूवरच्या सवें फिर्दादी कुचकामाच्या असल्याचा निवाडा देऊन खंडूला सोडायला सांगितले. परंतु तो तेव्हा जायला

त्यावर असल्याचे दिसता तो मंत्र्याकडे वळून म्हणाला-“जालाची गोष्ट म्हणजे गोष्टच गोष्ट का? मला तेवढी किंमत देववा, म्हटले!”

“बरोबर आहे, तुझे म्हणजे! मंत्र्याकडे शंभर, हजार व एक लाख बराह खंडूला देणे निघाले नाही का?” असे म्हणत राजाने खंडूला तेवढी रक्कम मंत्र्याकडून देवविली.

तो पैसा घेऊन आपल्या वाटेने खंडूला जाता आले बघते. परंतु तो तसा जाणारा नव्हता तो सरळ मंत्र्याच्या घरी गेला त्याच्या दारात उभा राहून म्हणाला-
“खुशोखुशीने खेवण वाढतं तर मी बाळगाराला हे सर्व धन देईन” ही गोष्ट त्याने शोन तीनदां म्हटली.

मध्याच्या एक पुतर मजगते हातीं तिला जे एकच एक सखी होती. खेडूजवळ जे घन होते ते सर्व तिच्या मालकिणीका मिळाले या हेतूने त्या सखीने खेडूला बोलावून त्याला बसायला सांगितले आणि त्याला जंवायला वाढायला मध्याच्या मलीला सांगितले

मध्याच्या मुलीने आपल्या सखीच्या सूचनेप्रमाणे खुशीखुशीने पंचपक्वान्ते तयार करून खेडूला बसायला पाट मांडला तिने स्वतः चांदीच्या ताटात त्याला जंवायला वाढले आणि जेवण आनंदावर त्याला विव्हा लावून दिला

खेडूने आपले सर्व घन मध्याच्या मुलीला देऊन टाकले व तरळ दावाच्या दरबारात जाऊन म्हणाला - "महाराज! एक लहानशी दाका विचारू का?"

राजा भदहास्थ करीत म्हणाला - "विचार ना, काय ते?"

'कोणाला पाट मांडून बसवते ती कोण?' पाट मांडून चांदीच्या ताटात स्वतः

पैसा काळजीपूर्वक ठेवते ती कोण' असे सविस्तर राजाला विचारले.

"आमली कोण, त्याची बायको! असे कां रे तू विचारलंस? तुम्हा हेतू राहो कळला ' राजान विचारले

खेडू हसत म्हणाला - ' का विचारले ते मध्याच्या मुलीला विचारून पहा जरा!

राजाला सर्व कळले. मध्याला भयकर राग आला त्याची मुलगी पैशाच्या मावाला बली पडली आणि या दुष्ट मत्स्या जगज्जान सांपडला राजा मध्याला दाडी सहायभूती दर्शवीत म्हणाला - " नये विषडले नाही, मुलगा, दुषार दिवले जाहे तुमच्या मुलीला योग्य बर होईल, दावाचे स्मरण करून घा"

खेडूने आणि मध्याच्या मलाचे फक्त लग्नच झाले नाही तर त्याला राजाच्या दरबारात उपमंत्रीपद लाभले आणि त्याचे पुढील आयुष्य सुखात गेले.

पूर्वी एका राजाच्या दरवागत चंडभट्ट

ताचाचा एक मासिक रहात असे तो लहानपणेच जाडू करून भोळ्या भावनेचा प्रज्वल आचर्येचकित करून सोडी आणि स्वतःला एक थोर मासिक म्हणवून लोकांना फसवत चंडभट्टच्या लबाडीला वातून मदत करताना एक दरबारी अधिकारी देखील होता त्याला प्राप्तीचा वांटा मिळत असे

एकदा राणी प्रहणाचे स्नान करायला नवीनच गेली तिने नवीन उत्तरण्यापूर्वी आपले सर्व वस्त्रे बागित काढून काठावर ठेवून तेव्हा तिच्या दासीशिवाय त्या बाजूला इतर कोणी फिरकणे शक्य नव्हतं राणी स्नान करून बसत बाली नव्हत तिच्या दासिन्यांपैकी एक मूल्यवान शेर दमना, राणीच्या सर्व दासी विश्वासू त्या हे त्या त्या माहेरून तिच्या अहेर हुश्याबरोबर आलेल्या होत्या, म्हणून कवपना नव्हती ठेवा तुम्ही मला थोर

त्यांना एका सन्धाने विचारणदेखील मणोला अवघड वाटत होते

परंतु ती राजबाबूबात वरत फले आणि तिन लगेच चंडभट्टास बोलाविले आणि हार कोणी चोरून नेला, चवकशी करून सांगायला सांगितले

चंडभट्ट स्मित करून म्हणाला - 'हे काय मोठे काम झाले, महाराजी? उद्याच्या आत चोराला मृदेमानासह घेऊन महाराणींसमोर हजर करून दाखविले' असे सांगून चंडभट्ट निघून गेला

चंडभट्ट बरी चौकल्यानंतर चोडघाघ वेळाने त्याच्या घरी मालिनी नावाचा कामी बायत येऊन चंडभट्टाने पाय घेऊन म्हणाली - "माझी चुकी भ्रष्ट माझी होती. राणी सरकारांचा हार नदीकाठावरून मी चोरला ही गोष्ट आपणांपर्यंत येईल याची मला कल्पना नव्हती ठेवा तुम्ही मला थोर

म्हणून उभर केलेले तर माझी बुगतीच होईल! कृपा करून माझा जीव बांचवा! तो हार व्यापणाने ठेवून घेऊन राणीसरकाराकडे कसा तो पोषता करा. माझ नाव कोणत्याही परिस्थितीत बाहेर येता कामा नये. तुमचे हे अपकार मी आयुष्यभरात क्षिप्रपार नाही." असे म्हणत तिने तो हार चंडभट्टाच्या हातात दिला.

चंडभट्ट मालिनीला म्हणाला-"मिळ नकोस! मी तुला बांचवितो. परंतु तू माझ्याकडे आल्याचे कोणाजवळ बोलू नकोस. ते तुलाच घोक्याचे आहे." असे मागून त्याने तिला पाठवून दिले.

ता हार स्वतः लाववावा अशा दुर्बुद्धी चंडभट्टाला गाली त्या करिता त्याने एक लहानशी ब्राह्मणी एका कागदावर कांशा-

रासाने हार नदीत वाहून घेता असे लिहून राजसभेत मर्बासमस्त त्याला धूप दाखविला अक्षरे दिसू लागले राणीचा हार काणी चोरला असून तो नदीत पडून वाहून गेला या बाबतीची सर्वांची खात्री झाली.

घऊन एका सोनाराच्या घरी गेला आणि त्याला हार दाखवून हा विकायला सांगितला. बरोबर त्याच वेळी मालिनी जिथे यांना बरोबर घऊन तेथे आली. राजाच्या विषायानी चंडभट्टला आणि त्याच्या बरोबर आलेल्या त्या अधिकाऱ्याला कैद केले आणि दरबारात घऊन गेले.

मालिनी मर दरबारात गमाला म्हणाली-"महाराज! हा चंडभट्ट पहिल्या नंबरचा लबाड व लुच्चा आहे हे कळल्यानंतर माला कसे पकडवून घायले या विचारात मी होते शबरी राणी सरकाराचे हार चोरून पावती खरी लबाडी बाहेर काढण्याचे काम मी करू शकले.

मालिनीच्या वातुयांची राजाने व दरबाराच्यानी खूप वातावाणी केली राजाने तिला मांडे पारितोषिक दिले आणि चंडभट्टला व त्याच्या मदत करणाऱ्या दरबारी अधिकाऱ्याला हद्दपारीची शिक्षा केली.

रामान सुधीवाला रावण कोठे राहतो हे विचारल्यावर सुधीव म्हणाला-
राजा तो दुष्ट रावण कोठे राहतो, हे मला माहीत नाही परंतु मी एवढी प्रतिज्ञा करतो की तुला मेलत परत मिळवून देण्याकरिता मी प्रणयन प्रयत्न करीन. तू शीर घर मी दमोड तुझ्यासारख्या ब्राम्हणांचे अपहरण झाल्यामुळे दुःखी आहे परंतु मी अद्याप धीर सोडला नाही."

दघांचे डोळे परस्पर सहानुभूतीने डबडबले होते दीवांनी आपापले डोळे पंथ. राम सुधीवाला म्हणाला-"तू खऱ्या आत्ममित्रासारखा बोललास. मी ज्या दुःखाचा अनुभव करीन आहे अगदी तशाच दुःखाने तू आहेस अशा मित्रांची अशी

अज्ञानक भेट व्हावी हा योगयोगच म्हणता पाहिजे. तू रावण कोठे आहे त्यास मोठ्या कोठे ठेवले आहे, हे शावणफाच्या कामी मला मदत केली. पहिलेच असे तुला माझ्या मदतीची अपेक्षा कोणत्या-वक्रगावी आहे. निस्संकाच सांग मी वाचावा दग करण्याची प्रतिज्ञा केलेली आहे मी आज पर्यंत कधी खाटे बोकली नाही व पुढे हो कधी बोलणार नाही."

ते ऐकून सुधीव व त्याचे भोत्री सर्वांना परमानंद झाला सुधीव रामाला म्हणाला-
"रामा! मला माझ्या भावाने फसवून माझ्या बायकाचे अपहरण केले. मला काय करावे, सुचत नाही कसा तरी आजरा जिवंत आहे बेलवान वालीने माझे गळ्याचे

बळकावले नाही तर बळजबरीने माझ्या घायकोला उचलून घेऊन गेला आहे तो. त्याने मला ठार करण्यासाठी अनेक प्रयत्न-सुद्धा केले आहेत. त्याने पाठविलेल्या अनेक वातरबीरांला मी ठार केले. मी आपल्या भावाच्या झीतीनेच तुला भेटायला येत होतो. कदाचित त्यानेच तुला माझ्या विरुद्ध पाठविले असावे, असा मला संशय होता. आता माझ्या मदतीला हनुमान वगैरे काही निवडक मित्र आहेत तेपडेच. त्यांचे माझ्या-द्वारे अपार प्रेम आहे. म्हणून ते माझ्या रक्षणासाठी सतत जागरूक असतात. मी जातो तेच माझ्याद्वारेच येतात. परंतु असे जिणे किती काळ आनंदकार कोणाला,

निश्चित होता येईल.

राम ते सर्व ऐकून स्मित करून म्हणाला-“मी एका बाणाने वालीचा वध करीन. तुम्ही व माझी स्थिती धारणीय आहे. तुम्ही दुःख लवकरच दूर होईल.”

सुरीवाने जालोच्या प्रस्तापाचे वर्णन केले व म्हणाला-“वालीच्या बळाची तुला कल्पना नसेल कदाचित, म्हणून सांगतो. वाली वहाटे उठून सूर्योदयापूर्वी चारही समुद्रांत स्नान करतो आणि संध्यावदन करतो. तो वर्षा सिलखांवर जाऊन मोठमोठ्या गिळांशी चेंदूसारखा खेळतो. मोठमोठी झाडे उपटून आपले बळ अजमावून पाहतो. त्याने सहस्र हत्तींचे बळ वसलेल्या दंडुभी संवाच्या राक्षसाचा वध केला होता.

दंडुभी हा देवघाचे तोंड असलेला एक महाभयंकर राक्षस होता. त्याला आपल्या शक्तीचा मद चढला होता. तो प्रथम समुद्राकडे गेला आणि त्याने त्याला इंद्र-युद्धास आव्हान केले.

पण समुद्र म्हणाला-“बाबा रे! तुझ्याशी युद्ध करण्याची शक्ती माझ्या अंगात नाही. कदाचित हिमवंत तुझ्याशी युद्ध करू शकेल. व त्याच्याशी इंद्रयुद्ध केलेस तर तुझ्या बाहुबलाची खुमखुमी जिरेल.”

दंडुभीला वाटले आणि तो त्या गर्वात हिमालयावर वायुवेगाने गेला. त्याने हत्ती-च्या जांकाराएवढे खवख आपल्या शिगाने उचलून फेंकायला सुरवात केली आणि बोरजोरात रेंकू लागला.

ते कळल्यावर हितवंत आपल्या एका घिसरावर उभा राहून म्हणाला-“दंडुभी! मला युद्धाला कशाला रे बोलावतोस? मी कशा बात बंड पडून आहे सैधे. मला नाही येत युद्धविद्ध. कित्येक मुनी माझ्या प्रवेसात लपवून घेतले आहेत. ही जागा युद्धाला उपयुक्त होणार नाही.”

दंडुभीला खूप राग आला. म्हणाला-“तुला युद्ध करता येत नसेल तर ज्याला माझ्याशी युद्ध करता येण्यासारखे असेल त्याचे नाव तरी सांग!”

“तुला युद्धच करावयाचे असेल तर किष्किंधानगरीत वाली नावाचा वानर राजा आहे, त्याच्याकडे जा. त्याला जिकण तुला अशक्यच, समज!” हिमवंताने दंडुभीला सुचविले.

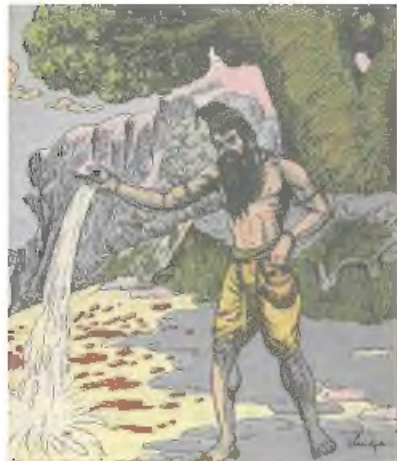
दंडुभी त्याप्रमाणे किष्किंधानगरीच्या दारावर आला आणि मोठमोठ्याने गर्जना करू लागला. आपल्या अंगाने झाडे मोडून पाडीत, खुरांनी जमीन उकरीत शंभरी शिगांनी दारावर धक्के मारू लागला

आणि पुष्कळ आरडाओरडा केला. वालोने ते सर्व ऐकले. त्यावेळी तो अंतःपुरात होता. बरोबर आपल्या मित्रांना घेऊन गेले दंडुभीला दारवाचून त्याने विचारले-“बरे, दंडुभी! मी तुला ओळखतो रे! कशाला उगाच एवढा जाकांडांडव चालविला आहेस? जिवांनी आज्ञा सोडलीस वास्तव?”

ते ऐकून दंडुभी संतापला म्हणाला-“बायकांसमोर तुझ्या या बलगना शोभतील, परंतु माझ्याशी युद्ध करूनच तुला आपला काय तो पराक्रम दाखविला पाहिजे. तुला उद्यांपर्यंत सबब देतो. तुला उपभोगायची असतील ती सुखे रात्रभर उपभोगून घे.

आपल्या सर्व नंधुवाचवांना जे काही तुला द्यावेसे वाटत असेल, देऊन घोकळा हो; मित्रमंडळींशी जे काही बोलून घ्यावयाचे असेल ते सर्व बोलून घे; एकाच रोबटचे बापल्या या राजधानीचे दान घे; जायत्या जागी वारस म्हणून तुला ज्या कीणाला राजा नेमावयाचा असेल त्याचा राज्याभिषेक करून घे. त्यानंतर मी तुला सर्व वर्ष उत्तरवायला येतो."

वालीने सर्व स्त्रियांना अंतःपुरात परत पाठविले. देवेंद्राने त्याला दिलेली कांचनमाला स्वतःच्या गळ्यात घातली आणि दुंदुभीची ब्रह्मदंडाला गेला. वालीने त्याची धोन्ही मिगे घेऊन त्याला सरगद फिरविले

नाद केला. दुंदुभीच्या कामातून रक्तप्रवाह सुरू झाला.

तरी घोवांनी वराच वेळ झुळिमुळ कचन किंवा कोपरांतो कुशा देत किंवा परस्परांना मोठमोठ्या खडकांनी किंवा झाडांनी मारीत ब्रह्मदंड चालू ठेवले. हळूहळू दुंदुभीची शक्ती क्षीय होत गेली आणि वालीची वाढत गेली. ते कळल्यावर वालीने दुंदुभीला वर उचलून जमिनीवर इतक्या जोराने डावळले की दुंदुभी जागच्या जागे ठार झाला. नंतर त्याने दुंदुभीचा मृत देह उचलून बांध वहा मैल दूर जाऊन पडेला असा तऱ्हेने फेकला. बोंडावाडे रक्तप्रवाह चालू असतांना तो देह मर्तग मुनींच्या आज्ञेमात जाऊन पडला. त्याच्या आज्ञाताने आज्ञेमातीक अनेक वृक्ष मोडून पडले.

आज्ञेमात रस्ताचे बाग वृक्षकडे पाहून मर्तग मुनींना राग आला. वाला कारण वाली आहे हे कळल्यावर वालीने आज्ञेमात्या परिसरातल्या आठ वहा मैलांच्या टापात पाऊल टाकले तर तत्काळ मरेला असा शाप देऊन मर्तगमुनींनी वालीच्या शव नोकरांभाकरीना हाकलून लावले. जे लोक एका विशवाच्या वात बाहेर निघून आणारे नाहीत ते दंगल होतील असा ही शाप दिला.

राजा वालीने विचारले—"तुम्ही परत कोरे आलात? वानरांच्या जिवाला काही पोका नाही ना?" त्यांनी घडले ते सर्व जसेच्या तसे सांगितले. वालीने, मर्तग मुनींनी शाप परत घ्यावा, अशी विनंती करून पाहिली. परंतु त्यांनी तिकडे दुर्लक्ष केले. त्या दिवसापासून वालीने शून्यमूक पर्वताच्या बाजूला खळनवेखील पाहिले नाही. तो शाप यावेळी सुप्रीवाच्या कायद्याचा ठरला. तो आपल्या मित्रमंडळींसह शून्यमूक पर्वतावर निर्भयपणे रहात होता.

सुग्रीवाने वालीचा हा सर्व वृत्तान्त सांगून रामाला दुंदुभीचा वेह दाखविला आणि विचारले—"तुला येथे हे जाडजूड बाग तालवूळ दिसत आहेत ना? यांच्यापैकी कोणत्याही एकामुन वारपार बाप माक शकेल असा बीरादतके बळ वालीच्या वंगरात आहे. अशा बलशाली वालोला तू युद्धात कसा काम जिकणार?"

ते ऐकून लक्ष्मण घोडा हसून म्हणाला—"हे सांग की रामाने काय केले तर तुला राम वालीला माक शकेल याचा विश्वास उत्पन्न होईल?"

"रामाने तालवूळामुन वारपार जाईल असा वाण मारून दाखवावा. नंतर दुंदुभीचा देह दोनशे वाय दूर फेकून दाखवावा,

म्हणजे माच्या हातून वालीचा वध होऊ शकेल असे मी मानू शकेन." सुग्रीव म्हणाला.

तो रामाकडे वळून म्हणाला—"रामा! वाली हा महा पराक्रमी आहे. त्याला पराभव हा सहीतच नाही त्याच्या बळाची माहिती मला आहे, परंतु तुम्हा बळाची मला कल्पना नाही. तेव्हा मी तुला वावरवून सोडण्यासाठी हे सर्व सांगत नाही. वालीचे मला जे अज वाटते ते मी तुला सांगतो आहे."

राम स्मित करीत म्हणाला—"माझ्या पराक्रमावर तुला विश्वास नसावा असे मी करून दाखवितो." असे सांगून रामाने

दुंदुभीचा वेह पावाच्या शुक्रा बोटाने उचलून दहा योजन दूर जाऊन गेले. दुसऱ्या जोराने फेकला.

ते पाहून सुगीव म्हणाला-“रामा! दुंदुभीचा हा वेह वाढून कोरडा झाला आहे. त्यामुळे बगदो हलका झाला आहे. दुंदुभीची युद्ध करून घेऊन गेलेल्या वालीने तो इतका दूर फेकला होता. म्हणून तुम्हा व वालीच्या बलाबलासंबंधी माझा संदेह काही मिटला नाही. एका तालवृक्षाच्या आरपार बाण मारून बाळव म्हणजे माझा संदेह दूर होईल.”

सुगीवाच्या मनासला संदेह दूर करण्यासाठी रामाने हातात धनुष्य घेऊन त्यावर

अवाततेने मारला की त्या एका शाखाच्या आरपारच नव्हे तर सात ही तालवृक्षाच्या आरपार निघून गेला. नंतर तो डोंगरावरच्या एका खडकाला येऊन जमिनीत लोका खोल वेला की अवशेष झाला. ते पाहून बाण सुगीव पकच झाला. तो हात जोडून रामासमोर उभा राहिला. नंतर त्याला सार्वभौम नमस्कार करून म्हणाला-“रामा! तू वालीलाच काय? इंगळा व देवानादेखील युद्धात जिंकतील व वालीचा बघ करू शकतील या मोठ्ठीची भाव्या भवात माता मुळीच शंका उत्पन्न नाही. तुम्हाची मंत्री जमली याबद्दल मला फार फार आनंद होत आहे.”

रामाने सुगीवाला आश्विन करून लक्ष्मणाचा सल्ला घेतला व म्हणाला-“सुगीवा तरतय बल. किष्किचेला जाऊ या. तुम्हाला पुढे का आणि वालीला आसून कर!”

रामलक्ष्मण व सुगीवाचे मंत्री किष्किचेला निघाले. ते किष्किचा नगरीच्या बाहेर झाडाभाड बसून राहले.

सुगीव वालीची शोष मोडावी व त्याने बाहेर पावे, बासाळी वृष मोठ्याने ओरडून हाका मारू लागला. आपल्या हाकट्या भावाचा तो उचलण्या पाहून वालीचा राग

आला. बाहेर येऊन त्याने त्याच्याशी डोळ्यांमुळे केले. दोघांचे ते पुढे भयंकरच होते. दोघे परस्परांवर भुस्कुचावा, लाथाचा दोघ्याच्या दृष्टीचा मारा करीत होते.

दोघांच्या कपात इतके साम्य होते की वाली कोण व सुग्रीव कोण हे कळणेच शक्य नव्हते. म्हणून वालीला बाण मारणे रामाला अवश्य झाले. मध्येतरी सुग्रीव हारला आणि पळून गेला. वालीने त्याचा पाठलाग केला व त्याला मत्तंग मुनींच्या आश्रमापर्यंत पिराळून लावले आणि "वाचलास जा!" जसे म्हणत किष्किवेला परतला.

राम हनुमंताला व लक्ष्मणाला बरोबर घेऊन सुग्रीवाला जाऊन भेटला. सुग्रीव रामाला पाहून मान खाली करून म्हणाला- "तुझा काय तो पराक्रम कळला. तू मला वालीशी दुखाळा पाठवून माझ्या दोघ्या दडकले होतेस. हे सर्व तू कशासाठी केलेस? वालीचा वध तुझ्या हातून होणार नाही, हे तू मला पुर्वीच सांगितले असतेस तर मी त्याच्या वाटेला कां गेलो असतो?"

महा त्याच कारण एका पुनरावृत्त्याचे वस्तुमूखणे, रूपे, आवाज, बाल, डोळे, रंग वगैरे सर्व अपघ्नी सारखी आहेत, म्हणून मला दोघांत काहीच फरक कळला नाही. बाण मारून नंतर पश्चात्ताप करावा लागेल म्हणून मी बाण सोडलाच नाही. तुला अमर्यदान देऊन नंतर मी तुलाच प्राप घेतला तर त्याच्यासारखे महापाप दुसरे कोणते होईल? मी आणि लक्ष्मण तुझ्या अक्षीन आहो. माझ्या बळाच्या व कर्तृत्वाच्या विषयी तू अनाप शंका करू नकोस. तू पुन्हा वालीशी युद्ध करायला जा. या खेपेस मला तुझी ओळख पटेल अशी एखादी वस्तू गळघात घालून जा. मी एकाच बाणाने वालीचा वध करतो. लक्ष्मणा! हे कुळलेले राजपुत्र सोडून सुग्रीवाच्या गळघात बांध."

सुग्रीवाला राम म्हणाला ते खरे वाटले. त्याने आपल्या गळघात राजपुत्र बांधून घेतले आणि पुन्हा किष्किवेला निघाला.

अमरव्याणी

रिपूणां भर्षणं शूरा
मर्षयति न संमर्गं,
जानन्तस्तु स्वकं वीर्यं
स्वीसमक्षं विशेषतः ॥

॥ १ ॥

[शूर पराक्रमी शूर युद्धतमर्षी शत्रूंचा विपरकार करून करीत नाहीत. त्यांत शत्रूंचा अत्यंत बळ काढून असल्याचे ज्ञानात नाहीत व हे ते बायकोण्यामधीर तर ही मुक्तीच सहन करीत नाहीत.]

अवधिताणां शूराणां,
समरे ध्वनिवतिनां,
धर्मनामर्षणं (शौर्य!)
मरणादतिरिष्यते ॥

॥ २ ॥

[युद्धात माघार न घेणाऱ्या शूर वीरांना कोणी आह्वात केले तर ते सहन करून गंध राहणे हे सरणापेक्षा जास्त कष्टदायक होते.]

शूराणां हि मनुष्याणां
त्वद्विषामं महात्मना
विनश्ये वा, प्रणश्ये वा
शोकः स्वर्गाच्च नाघनम् ॥

॥ ३ ॥

[शूर, महापुरुष हे यद्धात त्यांनी ने दिसत नाही, त्याविषयी किंवा ने मष्ट सारि आहे त्याविषयी कुणी होणे सर्वप्रकारे दुर्दैव !]

—बासकी